

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОБРАЗ БОГОРОДИЦІ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти — другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 602 групи
спец. 035. «Філологія
(українська мова та література)»
Кирилюк Марія Русланівна
Керівник: кандидат
філологічних наук,
доцент **Костик В. В.**

До захисту допущено
На засіданні кафедри
Протокол №__ від _____
Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В. С.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ (ABSTRACT)

Кирилюк М. Р. Образ Богородиці в українському фольклорі. Спеціальність 035 «Філологія (українська мова та література)». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Місто Чернівці, 2024 рік.

У науковій роботі описано образ Богородиці в українських замовляннях, календарно-обрядових текстах (колядках і щедрівках, духовних піснях), родинно-обрядовій поезії (хрестинних, весільних піснях), а також у народній прозі (легендах). Уперше на чисельних прикладах українського фольклору з'ясовуються багатоаспектні захисні, покровительські функції Божої Матері: у її зверненнях до Бога Отця, у Богообразному материнстві, у підтримці новонароджених дітей та породіль, у благословенні молодят, у захисті від ворогів-нападників, у сприянні до здобуття родинного щастя тощо.

Ключові слова: Богородиця, замовляння, колядки і щедрівки, постові і воскресні пісні, хрестинні пісні, весільні пісні, легенда.

ABSTRACT

Kyrylyuk M. R. The Image of the Virgin Mary in Ukrainian Folklore. Specialty 035 “Philology (Ukrainian Language and Literature)”. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024.

The scientific work describes the image of the Virgin Mary in Ukrainian incantations, calendar and ritual texts (carols and schedrivka, spiritual songs), family and ritual poetry (christening, wedding songs), as well as in folk prose (legends). For the first time, numerous examples of Ukrainian folklore reveal the multifaceted protective and patronizing functions of the Mother of God: in her appeals to God the Father, in her God-like motherhood, in supporting newborn children and women in labor, in blessing newlyweds, in protecting against enemy attackers, in helping to achieve family happiness, etc.

Keywords: Theotokos, incantations, carols and schedrivki, Lenten and Sunday songs, baptismal songs, wedding songs, legend.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис) М. Р. Кирилюк

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1. Богородиця у замовляннях і календарно-обрядовій поезії.....	8
1.1. Замовляння.....	8
1.2. Колядки і щедрівки.....	12
1.3. Постові та великодні пісні.....	29
1.4. Пісні літнього циклу.....	31
Розділ 2. Образ Пречистої Діви Марії в родинно-обрядовій поезії.....	33
2.1. Хрестинні пісні.....	33
2.2. Весільні пісні.....	36
Розділ 3. Матір Божа у фольклорній прозі українців.....	44
Висновки.....	65
Список використаних джерел та літератури.....	68

Вступ

Актуальність теми дослідження. Тривалий період у так званій «радянській фольклористиці» існувало чимало наукових проблем, тем, пов'язаних із релігією і церквою, до яких не можна було звертатися. Їх не розробляли через те, що все суспільство мало жити за одними мірками і воно вважалося цілком атеїстичним. Насправді українці вперто продовжували сповідувати християнство: таємно і явно хрестили своїх дітей, брали шлюб, хоронили своїх рідних і близьких за церковними канонами. Але, на превеликий жаль, така політика мала свої невтішні наслідки.

Тим часом поступово забувалося чимало текстів народнопоетичної творчості у яких фігурували Господь Бог, Пречиста Діва Марія, Святий Юрій, Святий Миколай, Свята Варвара та інші. Добре, що хоча б у старих фольклорних збірниках та в пам'яті старожилів збереглося чимало таких творів, які чудом дійшли до нашого часу. Зі здобуттям Україною Державної незалежності відкрилися нові горизонти вивчення культури і побуту української нації. Спраглі дослідники з головою поринули у розробку давно назрілих наукових і духовних проблем. Однією із таких давноосмислених тем є образ Богородиці в українському фольклорі: у замовляннях, календарно-обрядовій (колядках, щедрівках, постових і воскресних, кустових, царинних, купальських, жнивварських піснях), родинно-обрядовій (хрестинних і весільних піснях) поезії, ліричних піснях (рекрутських, стрілецьких, повстанських), а також у народній прозі – найперше – у легендах. З огляду на це актуальність теми нашої кваліфікаційної роботи не підлягає сумніву.

Мета роботи полягає у комплексному всебічному висвітленні образу Богородиці, який постає у численних текстах української народнопоетичної творчості.

Завдання дослідження:

- Зібрати й покласифікувати тексти народнопоетичної творчості, у яких фігурує образ Богоматері;
- Опрацювати наукову літературу з відповідної фольклористичної проблеми;
- Здійснити аналіз поетичних та прозових текстів, у яких фігурує образ Божої Матері;
- Залучити до розгляду тексти рукописних фондів (відділу рукописів Інституту народознавства НАН України);
- З'ясувати роль Пресвятої Богородиці у духовному розвитку українського суспільства;
- Визначити багатоаспектність покровительства Діви Марії (на прикладах творів усної словесності).

Об'єктом дослідження є тексти фольклорних збірників (замовляння, народні пісні, легенди), у яких проступає образ Пресвятої Богородиці.

Предметом дослідження є багатоаспектний образ Діви Марії – покровительки української людини і заступниці нашої Української держави.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше у кваліфікаційній роботі зроблена спроба комплексного розгляду образу Богоматері у текстах Української народнопоетичної творчості.

Основними **методами дослідження**, що застосовані у роботі є описовий, порівняльно-типологічний, статистичний.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що результати проведеної роботи можуть бути використані при укладанні сучасного тематичного збірника фольклору, при читанні лекцій з української народнопоетичної творчості у ВНЗ та ЗЗСО, а також спецкурсів і спецсемінірів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що зібрані матеріали можна використати у шкільній практиці: при проведенні відповідних виховних і національно-патріотичних заходів.

Апробація результатів дослідження. Головні аспекти заявленої теми були оприлюднені на щорічній студентській науковій конференції у квітні 2024 року.

Структура і зміст дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків і списку використаних джерел та літератури.

Розділ 1

Богородиця у замовляннях і календарно-обрядовій поезії

У сучасній українській фольклористиці є чимало прогалин, які вимагають пильної уваги. Йдеться передусім про величезний пласт етнокультури, пов'язаної з Богородицею. Народнопоетичні твори, у яких наявний цей образ, ще не були предметом спеціального розгляду, хоча традиція його побутування сягає вже півторатисячолітньої давнини. Пошанування Богородиці в Україні наступило невдовзі після запровадження християнства, в княжу добу, а утвердилося й поширилося в часи козаччини, гетьманщини та наступні історичні періоди. На честь Богородиці будували храми, засновували монастирі. Поступово почали з'являтися у річному колі свята, під час яких урочисто відзначали важливі дати життя Діви Марії - Різдво Пречистої, Введення в храм, Благовіщення, Успіння.

Зі Святого Письма відомо, що Богородиця (Богоматір, Діва Марія) - Мати Ісуса Христа. В Новому заповіті євангелісти, вбачаючи основним своїм завданням розповісти про життя і діяння Ісуса Христа, залишили відносно мало біографічних фактів про неї. Знаємо, що вона в юному віці була заручена з теслею Йосипом із дому царя Давида. Тоді ж їй довелося отримати «благу звістку» через архангела Гавриїла про те, що Бог обрав її стати матір'ю. Коли Йосип дізнався, що Марія завагітніла, то, не бажаючи публічного сорому, вирішив таємно відпустити її. Проте всі його сумніви були розвіяні Божим об'явленням уві сні [Євангеліє від Матвія, 1:18-25]. Далі євангелісти згадують Богородицю у розповіді про Різдво Христа аж до мученицької смерті Ісуса на хресті.

1. 1. Замовляння

Богородичні мотиви увійшли й закоренилися у фольклорній пам'яті українців. Вагоме місце вони посіли в одному з найдавніших жанрів усної

словесності - замовляннях, тексти яких служать магічним засобом досягнення бажаного у лікувальних, захисних та інших ритуалах. Сам ритуал представляє собою суворо регламентоване поєднання вербального та акціонального компонентів, «слова» і «діла». За змістом замовляння становлять одне ціле, семантика і структура яких визначається прагматикою тексту та його магічною функцією. Вони відтворюють ситуацію, учасником якої є насамперед суб'єкт - той, хто замовляє, і його «помічники», серед котрих найчастіше виступає Богородиця.

Цілу низку замовлянь, у яких фігурує образ Пресвятої Діви Марії ми почерпнули з тематичного фольклорного збірника Галини Коваль «Богородиця в українському фольклорі» [1]. У книзі вміщено 20 господарських замовлянь, 32 тексти лікувальних замовлянь, 6 – родинно-побутових і 3 – суспільно громадських замовлянь.

Образ Богородиці потрапив до замовлянь відносно пізно, проте органічно вплився в їхню структуру, оскільки вдало «перебрав» на себе основну захисну функцію - забезпечення здоров'я, добробуту тощо. Він охоплює практично усі сфери життя - господарські, особисті, соціальні, - про які йдеться у творах. Народ часто подає його приземленим, включає в активну господарську діяльність, різні побутові стосунки. Так, у деяких господарських замовляннях Богородиця залучається до звичайної сільськогосподарської праці:

«Святий Одам орав,

Ісус Христос насіння давав,

А Господь сіяв,

А Мати Божа поливала

Та всім православним на поміч давала» [82, с. 94].

В інших замовляннях вона «пасе череду», «сир і масло розподіляє», дуже часто допомагає тварині «пристріт, вроки виговарювати», «болесті знімати».

«Іди в чисте поле,

Не бійсь нікого,

Ні старого, ні малого,
 Ні сонця святого.
 В переплавну середу
 Всегда паси, Божа Мати, череду.
 Хай тебе з господом Богом
 Пасе всегда і навсегда» [1, с. 21].

(Зап. 23 серпня 1996 р. М. Гладкий у с. Велика Рача Радомишльського району Житомирської області від Войтенко Ганни Трохимівни. 1920 р. н.)

Значну групу становлять лікувальні замовляння, у яких Богородиця сприяє людині від болю голови, переляку, зупинення крові, від уроків тощо. Наприкінці XX століття на Житомирщині було записано замовляння для зупинки кровотечі «Ісус Христос і Дєва Марія»:

«Ісус Христос і Дєва Марія.
 Дєва Марія питає:
 - Кудий деш, що несеш?
 - Голку й нитку
 Рани зашивати,
 Кров замовляти.
 Амінь. Амінь.
 Стань. Кров, як камінь» [1, с. 43].

(Зап. 27 серпня 1995 р. М. Гладкий у с. Гладковичах овруцького району Житомирської області від Хмельовської Марії Григорівни, 1925 р. н.).

Богородиця підтримує налагодження родинного щастя, коли, скажімо, ідуть до молодого: «Саме голо зерно пшениці,

Сонце мені у вічі.
 Матір Божа поперед мене.
 Як од Бога, так і од тебе, Іване,
 Уся ласка, доброта на мене» [82, с. 38].

Мати Божа охороняє дружину від лихого чоловіка, ненависного пана та від несправедливого суду. Нерідко у замовляння вплітаються мотиви,

пов'язані із заступництвом Небесної Цариці, - «Мати Божа йде по небу», «Мати Божа йде по синьому морю», «Мати Божа йде золотим мостом». Тут спостерігається рух персонажа по шляху. Дорогу можна трактувати як місце, що якимось чином впливає на долю людини. Вважаючи цей просторовий локус зв'язком з потойбічним світом, що символічно поєднує людину з Богом, завдяки якому можна досягти бажаного результату, у конкретному випадку вдало виконати замовляння від будь-якого нещастя, хвороби. Цікаво, що хвороби, згідно з дохристиянськими віруваннями, «проходять» так само, як по дорозі проходять люди.

В окремих замовляннях привертають увагу високохудожні засоби поетичного вираження. Так, у яскравих (золотих) кольорах змальовується зовнішній вигляд Богородиці та вся оточуюча атрибутика:

«Йшла Божа Мати золотим мостом

З золотим хрестом

В золотих рукавичках,

В золотих черевичках» [18, с. 42].

Тут відбувається так звана трансформація мікросвіту, коли перетворюється простір: прикрашається, дістає інший статус, наділяється незвичними особливостями. У цьому перетворенні важливу роль відіграє декорування, завдяки «прикрашаючим епітетам», які надають яскравості, блиску. С. Аверінцев схильний вважати «золоту» символіку візантійського походження, інші ж - значно давнішим міфознаком. Очевидно, кожен з дослідників має певну рацію. Для нас зараз важливо з'ясувати не стільки походження цієї символіки, скільки розкрити її семантику. У зацитованому замовлянні йдеться про неземну героїню, зображену в «золотому» оточенні, яке співвідноситься з народними уявленнями про тамтой, «верхній» світ, божественний, чудесний, надціннісний. Саме такі барви, тони, як зазначав Ю. Круть, відповідають морально-етичним та естетичним поглядам народу [37, с. 97].

1. 2. Колядки і щедрівки

Чи не найкраще образ Богородиці представлений в українських колядках та щедрівках. Вона може фігурувати у більш ніж двохсот текстах величальних пісень такого плану. Про природу цього матеріалу, його функції писав свого часу Іван Франко, зазначивши, що «колядка наша черпала зміст прямо з оповідання євангельського, а форму з пісні народної і де надто правдиво релігійний настрій і глибоке чуття автора здужали перетопити ті далекі від себе елементи в одну органічну цілість, там тільки ми одержали пісні справді взірцеві, твори високої поетичної стійкості, яких не повстидалась би жодна література на світі і котрі сміло можуть видержати порівняння з найкращим, що тільки є на полі християнської гімнології, твори, котрі справедливо і по заслугі здобули собі серед народу таку широку популярність і не стратять її доти, доки серед того народу тривати буде тепле чуття релігійне і прив'язання до своїх гарних та поетичних звичаїв та обрядів» [80, с. 22].

Теплі, ніжні почуття українців чи не найбільше стосуються Діви Марії, походжені ія якої пов'язується з квітами. Воно фіксується колядковою традицією. Так, у записі П. Чубинського читаємо:

«Рожденная Мати,
Небесна Царице,
Радуйся, Пречиста, прекрасна Царице!
Діва обрадованная Христа народила
Ти красна Панна з високого маку,
Не дай же нам загинуть з великого страху» [72, с. 333].

Отже, у творі зазначається, що Пречиста - «красна панна з високого маку». Мотив походження людини з маку дуже давній і належить до формульної моделі рослинного походження дітей, відомої різним етнокультурним традиціям [10, с. 186]. У даному випадку ця формула має ще й свій символічний підтекст, оскільки підкреслюється у такий спосіб краса Діви Марії. М. Сумцов з цього приводу зауважив, що благочестиво

налаштована фантазія і глибоко проникнута релігійність почуття, шукали у всьому світі фізичному й моральному образів і фарб для прославлення Діви Марії. Ймовірно, саме з тієї причини порівняння Діви Марії з квітами, найбільш ніжним витвором землі [70, с. 6]. Доцільно у цьому плані згадати апокриф, популярний у багатьох народів [65, с. 140-141], про те, як Бог створив Адамові жінку із квітів, але той відмовився від неї, тому Бог її забирає до себе, створивши Адамові іншу. Діві із квітів суджено було стати Дівою Марією, Богоматір'ю [70, с. 7].

Чи не найбільше у колядках акцентується увага на моменті народження Сина Дівою Марією. Згідно із Святим Письмом, Різдво Ісуса Христа відбулося у Вифліємі. Це чітко прослідковується в українських колядках, інколи з такими фонетичними відмінностями (у Ефлеємі, Бефлеємі, Фленейимі), що свідчить про побутування цієї географічної назви в народі:

«Пречиста Діва, Матка Христова
Дитя вродила, Ісуса Христа,
В містечку златнім, йа в Бефлеєвім,
Йа в Бефлеєвім, у білій стайні» [32, с. 28].

Колядки конкретизують місце, де Марія народжувала Ісуса Христа, - переважно у вертепі (печері), стаєнці, яслах:

«Ген високо в темнім небі Зірочка сіяла,
Пливла, пливла між хмарами,
Над вертепом стала.
Діва Сина спородила,
В ясла положила,
Сухим сіном постелила,
Пеленами вкрила» [34, с. 23].

Народження Ісуса в убогій вертепі та вибір першого «кружка людей для його оточення мають однакове значення», зауважив І. Франко. Думка про те «униження, з яким царство Боже вступає на світ», аж ніяк не є применшенням

Богородиці та її Сина, що перебувають в цих обставинах. Навпаки, вертеп - це друге небо, а саме народження - перемога над злим духом [80, с. 27].

Слід підкреслити, що не всі етапи з життя Богородиці відбилися у колядках, оскільки окремі деталі не могли входити в системні, сконденсовані рамки пісні. Звісно, усне оповідання, на відміну від пісні, дає ширшу картину, скажімо, того ж чудесного народження Ісуса Христа: «Спаситель родився способом незвичайним. Дух увійшов до Св. Діви ротом, і так вона зачала, а Спаситель вийшов з неї через голову. Тому Діва Марія, і породивши Спасителя, зосталась Дівою, а у новородків і тепер на голові помітне місце, не покрите кісткою якийсь час» [72, с. 152].

Маленького Ісуса при народженні та Богородицю оточували тварини - віл, осел, ягнятка. З одного боку, зрозуміло, чому саме вони, оскільки народження відбулося в стаєнці, з іншого - тварини при яслах Новонародженого вважаються ангельським перевтіленням. Це чітко простежується у тексті:

«Над яслами два воли стояли.

То ж не воли, то два янголи» [72, с. 323].

Або в колядці зі збірника В. Гнатюка:

«Під тим яслом там стояло три воли,

Всі ж тії три воли Божим духом дихали» [32, с. 26].

Подібні мотиви існують і в народній прозі. Зокрема, М. Сумцов наводить цікавий фрагмент з Поділля: «Ото як народився Господь та лежав у яслах, то віл не нарушав з ясел жадного стебла, а ще й дихав і зігрівав Бога... Ото ж Божа Мати і сказала: «Будеш же ти, добрий воле, завжди в Бога ситий» [70, с. 14]. Ймовірно, з тієї причини давнє дохристиянське вірування про розмову худоби прив'язалося під впливом християнства до часу Різдва Христового. Саме напередодні цього великого свята, за народним повір'ям, уся худоба - воли, корови, вівці мають здатність розмовляти між собою, тому кожен господар намагається в той час добре їх нагодувати, щоб не нарікали на нього.

Як свідчать колядки і щедрівки, у центрі світу поставлено родину, передусім постаті матері й дитини. М. Грушевський з приводу образу Пречистої писав, що коли вона обходить свого малого Сина, асоціюється перш за все з господинею звеличуваного дому [20, с. 32]. Богородиця так само, як і земна жінка, любить свого Сина, купає його, сповиває, колихає і т. ін. Усі ці буденні та звичні речі враз підносяться, стають божественними, чудесними завдяки метафоричності тексту:

«А вчєра з вєчєра тиха вода стояла,
Там Панна Чиста свого Сина купала.
Скупавши його, в тонкі пелюшки повила,
Повивши його, в золоті яселка вложила.
Вложивши, тричі поколихнула:
«Лєлю, полєлю, мій Синоньку, єдиний» [32, с. 26].

Не залишилася поза увагою колядкової традиції перша купіль, яка в народному світосприйнятті функціонує як нерозривне поняття з народженням, оскільки саме через купіль Новонароджений отримує значну кількість оберегів щасливої долі [14, с. 225]:

«Ой там на Йорданє тихіє води стояли,
Там панна Марія свого Синочка купала.
Ой, покупавши, в тонкі пелюшки сповила,
Йа сповивши, в золотіє пйорца вложила» [14, с. 226].

Неабиякого значення у цих текстах набувають ті предмети, той локус, у яких перебуває мале Дитя. Поетична уява народу змальовує не просто ясла, а «золоті яселка», не звичайне місце, в яке Мати кладе Сина, а в «золоті пйорца». Такий орнаментальний епітет підкреслює красу, прославляє й возвеличує народження Боголюдини.

Мати Божа, як правило, сповиває свого Сина в «шовки», «обрусочки», «китайочки». З іншого варіанта простежується, що Пречиста, сповивши свого Сина, «в васильки положила» [34, с. 52]. Як відомо, васильки - пахуче зілля, в

українців - символ святості й чистоти, воно, як зазначив М. Костомаров [35, с. 66], ставиться в церквах під хрест, і з нього роблять кропила.

Український народ створив надзвичайно поетичну візуальну картину народження, яку зустрічаємо в одній з колядок (село Яструбовичі Сокальського повіту):

«Ясний місячейко - повивачейко,
А зоронька - пелюшонька,
А сонічко – подушечка» [32, с. 39].

Астральні образи беруть участь у догляді за Ісусом. Це ще раз переконує в тому, що християнські мотиви в колядках поєднані з давніми язичницькими, в яких домінували натуралістичні образи місяця, зорі, сонця, дощу. Скажімо, сповитого Ісуса Діва Марія, за колядками, колише на дубочку. Такі образи властиві й колисковим пісням. Для прикладу:

колядка:

«А Діва Марія Сина купає,
Під ялиною сповиває,
На дубочку колисає» [32, с. 38].

Колискова:

«Люляй, люляй, мій синочку,
Справлю тобі колисочку
Та й повішу на дубочку» [22, с. 86].

У традиційній культурі дуб символізує силу, міцність, чоловіче начало. Через те йому відводиться важливе місце як у колядках, так і в колискових піснях.

З Богородицею та народженням Христа пов'язані щедрівкові мотиви, за якими простежуються етапи родильної обрядовості - народин, хрестин, запрошення кумів тощо:

«Ой рано, рано куроньки піли.
Ой дай, Боже!
А ще найранше газдонька устав.

Газдочка устав, слуги побуджав:

- Ой уставайте, біднії слуга,

Та вікачайте вози ковані,

Та запрягайте коні вороні,

Та повеземо визину рибу

До Пречистої на народини,

А й на родини, ба й на хрестини,

Свята Пречиста зродила Христа» [32, с. 81].

Образ риби в зацитованому тексті має символічне значення і пов'язується з народними уявленнями про душу. Отже, риба як обрядова їжа «на народний» та «на хрестини», яку везуть до Пречистої, - сигналізує про появу нової душі, тобто народження Ісуса Христа.

В іншому варіанті Богородиця іде шукати кумів [84, с. 151]. З таких творів видно, що до Божої Матері, як і до звичайної української жінки-матері, збираються гості на родини та хрестини. І хоча за біблійними переказами Спаситель хрестився вже у дорослому віці, колядкова традиція змальовує його маленьким Дитятком, з яким пов'язуються етапи цього обряду. До речі, саме в колядковому матеріалі [84, с. 169] зафіксований часовий відтинок, від якого почалося церковне хрещення дітей - з часу охрещення самого Ісуса.

У зимовому циклі творів часто прослідковується той факт, що господарське життя дому, добробут, родинне щастя віддаються в опіку Христа, Пречистої пророків, ангелів. Для народного світогляду важливим фактором було видавати бажане за дійсне. Уявляючи собі, що всі святі, які залучаються до тієї чи іншої роботи, взагалі в людське життя, неодмінно допоможуть у майбутніх справах як господарських, так і сімейних. У тексті зі села Лумля Малинського району Житомирської області наявний мотив - господар чекає Діву Марію на вечерю:

«Добрий вечір, пане хазяїну, до тебе,

Застеляйте столи, столи тесявіє, брусяві:

Тут буде вечерять Дєва Марія з Сусом Христом» [11, с. 250].

Хотілося б зауважити, що гість у народній традиції - особа, що поєднує сфери «свого» та «чужого», об'єкт сакралізації та вшанування, представник іншого, божественного світу. У конкретному випадку Богородиця сприймається як носій долі, та, що може вплинути на людське життя. Тому не випадково господар в очікуванні в гості Діви Марії ретельно готується до цієї зустрічі.

У колядках та щедрівках Богородиця зображена як земна жінка, котра займається різними господарськими справами. Скажімо, в одному з творів прослідковується цілий процес підготовки до прядіння:

«А хто ї стриже? - Пресвята Діва.

А хто ї пари? - Пречиста Діва.

А хто ї прядет? - Матка Христова,

Матка Хрестова Сину на ризи» [32, с. 92].

Майже сто років тому М. П. Гайдай записав у с. Ковпита, що на Чернігівщині, сюжет колядки про те, як Пречиста брала воду з річки для обмивання маленького Ісуса:

«А в Києві

На Ордані,

Там Пречиста

Воду брала.

Суса Христа

Спавивала,

А на ялині

Калихала» [55, с. 78].

(Зап. 1926 р. М. П. Гайдай у с. Ковпита Чернігівського повіту на Чернігівщині (нині Чернігівського району Чернігівської області) від Пріськи Худолій. ІМФЕ. Ф. 6-3. Од. зб. 71. Арк. 61-61 (56-57). № 86).

Сучасна українська фольклористка С. Л. Маховська зафіксувала на Чернігівщині сюжет «про прання риз Богородицею»:

«То на реці,

На Ардані,
Там Пречиста
Ризи прала,
Свого Сина
Ісуса Христа
На калені
Коліхала» [55, с. 78].

(Зап. 29 червня 2010 р. Маховська С. Л. у с. Короп'є Козелецького району Чернігівської області від Жовнір галини Максимівни, 1941 р. н.. уродженки с. Рудня цього ж району).

Ризи – це священичий одяг, який служитель церкви одягає зверху щоденного одягу. Фактично на кожне свято – були інші ризи (різного кольору і призначення). Про «білення риз» Богоматір'ю йдеться в сучасній колядці з Львівщини:

«А в тій керниці Божая Мати.
Божая Мати ризи білила,
Ризи білила, твердо заснула.
Приснився їй сі святий Никола,
Святий Никола колдо престола,
Коло престола Службоньку правит.
Службоньку правит за отця й матку.
За отця й матку, за всю челядку» [74, с. 41].

(Зап. 22 червня 2002 р. В. Сокіл від Дяківської Марії Андріївни, 1928 р. н., Рибак Олени Миколаївни, 1931 р. н. у м. Судова Вишня Мостиського району Львівської області).

Композитор і фольклорист Д. Ревуцький записав у 1922 році текст колядки про народження Богоматір'ю Ісуса Христа:

«Мати Божа,
Сама єдина
Уродила

Йсуса Христа
 Діва Марія.
 А вродивши
 Йсуса Христа,
 Та й спужалася,
 Під кедрину,
 Райське дерево
 Заховалася» [55, с. 79].

(Зап. 28. III. 1922 р. Д. Ревуцький у с. Іржавець нині Ічнянського району Чернігівської області від Одарки Омелянівни Степашкової, 35 р. ІМФЕ. Ф. 6-4. Од. зб. 127. Арк. 56-57. № 44.

Оригінальну колядку про вибирання імені для новонародженого Ісусика записав у 1912 р. П. Коломийченко у м. Курську (яке, можливо, ще тоді входило до складу України!):

«Дали йому імє
 Пресвятого Ілія.
 Ой Божая Мати
 Сього не злюбила,
 Сього не злюбила,
 В церков не вступила.
 В церков не вступила,
 Свічи не обмінила,
 Свічи не обмінила,
 Святих не обдарила» [55, с. 82].

Далі Його називали Петром, але Богородиці це також не сподобалося, аж до тих пір, поки не назвали Ісусом Христом.

(Зап. 1912 р. П. Коломийченко у м. Курську від Марії Коломийченкової з с. Прохори (нині Борзнянського району Чернігівської області). ІМФЕ. Ф. 6-3. Од. зб. 109 (текст).

Сюжет колядки про відмикання раю й пекла зафіксував на Чернігівщині М. Гайдай. У ній також фігурує як один із головних персонажів Діва Марія:

«Сів Сус Христос
Да вечеряти.
Прийшла г Йому
Да Божая Мати.
- Сідай, Мати,
Да вечеряти.
- Ой дай, Синку,
Да райські ключи.
Одимкнути
Рай і пекло.
Да грішніі души
Да й повипускати» [55, с. 83].

(Зап. 1926 р. М. П. Гайдай у с. Прохори (нині Борзнянськогшо району Чернігівської області) від Марії коломійченко. ІМФЕ. Ф. 6-3. Од. зб. 71. Арк. 25 (20). № 39.

Образ Богородиці проступає і в колядці з Київщини «Нова рада встала»:
«Де Христос родився,
З Дєви воплатився,
Як чоловік перед Богом
Пеленами повівся» [51, с 82].

(Зап. у липні 1989 р. В. К. Борисенко, К. І. Ковтун, С. П. Стефанович у с. Синява Рокитнянського району Київської області від ансамблю буряководів: П. П. Галкіна, Г. В. Ганенко, Г. А. Бура, К. Р. Яретик, М. В. Ганенко. ІМФЕ. Ф. 14-5. Од. зб. 517. Арк. 7-8. № 12).

Маловідому колядку про народження Ісуса Христа Дівою Марією записала в наші дні Л. О. Єфремова:

«Де...Дєво, Дєва днєсь
Непресутственного рождає.

І земля, і вертеп

Непреступному превозносят» [51, с. 84].

(Зап. 4 вересня 2015 р. Л. О. Єфремова в с. Путрівка Васильківського району Київської області від Беньковської В. К. (заспівує), Варення Г. А., Надуської М. М., Чередниченко В. Я., Хухрянської А. І., соболевої В. М. №32 (59).

Трохи мелодійніший варіант колядки «Колядує по всім світу» (про народження Сина Божого) зафіксовано в іншому селі Васильківського району, що на Київщині:

«Колядує по всім світу,

По небесному совіту,

Діва Сина породила.

Діва Сина породила,

У ясельці положила,

Сіном Його притрусила» [51, с. 85].

(Зап. 1 листопада 2015 р. О. М. Яринчина у с. Кожухівка Васильківського району Київської області від учасників народного фольклорного ансамблю «Джерело» у складі: Бойко Ольги Павлівни, 1946 р. н. (заспівує), Щербини Алли Василівни, 1972 р. н., Бублик Марії петрівни, 1954 р. н., Бублика В'ячеслава Борисовича, 1974 р. н., Шевчук Марії Сергіївни, 1952 р. н., Сачик Лідії Степанівни. 1960 р. н. № 76 (269).

У тому ж селі Л. О. Єфремова записала дві колядки: перша - «Небо і земля»:

«І в Офлеємі

Настала подія:

Пречиста Діва

Породила Сина» [51, с. 86].

(Зап. 27 вересня 2015 р. Л. О. Єфремова в с. Кожухівка Васильківського району Київської області від Бойко О. П., Щербини А. В., Борисенко Л. М., бублик М. П., Степаненко Н. Л., Шевчук М. С., Сачик Л. С. № 33 (224).

Друга – «На Йордані тиха вода стояла»:

«На Йордані
 Тиха вода стояла,
 Там Пречиста
 Свого Сина купала.
 А скупавши,
 Його в шовки сповила,
 А сповивши,
 В Яселечка вложила» [51, с. 87].

(Зап. 27 вересня 2015 р. Л. О. Єфремова в с. Кожухівка Васильківського району Київської області від Бойко Ольги Павлівни, 1946 р. н. (заспіває), Щербини Алли Василівни, 1972 р. н., Борисенко Любові Максимівни, 1959 р. н. (1-й голос), Бублик Марії Петрівни, 1954 р. н., Степаненко Наталі Леонідівни, 1973 р. н. (1-й голос), Шевчук Марії Сергіївни, 1952 р. н., Сачик Лідії Степанівни. № 31 (222).

Не поширений сюжет колядки «Божа Мати йшла» (про принесення Божою Матір'ю вечері) записала на Таращанщині А. М. Кудрицька:

«Божа Мати йшла,
 Вечеру несла,
 Щедрий вечір,
 Святий Василій» [51, с. 90].

(Зап. 1922 р. А. М. Кудрицька в с. Клюки Таращанського повіту на Київщині (нині Тетіївського району Київської області) від хору щедрівників. ІМФЕ. Ф. 6-4. Од. зб. 110. Арк. 90. №. 105 (текст).

На Вінниччині майже сто років тому зафіксовано сюжет колядки про читання Пресвятою Марією книжок і звернення до Бога:

«Присвятая Діва
 За столом сиділа,
 Книги читала,
 Христа нагадала.
 Щедрий вечір,

Святий вечір

Добрим людям

На весь вечір» [47, с. 60].

(Зап. 10. 01. 1928 р. О. Корсовецький в с. Клембівка Ямпільського району Вінницької області від Сирітки Івана Микитовича. ІМФЕ. Ф. 6-4. Од. зб. 157. Арк. 24. №. 39).

У наші дні на Вінниччині записано оригінальний варіант колядки господареві про прихід Діви Марії в гості на Різдвяні свята:

«Пане господару,

Застеляй столи

Обрусом,

[: Бо прийшли до тебе

Діва Марія

З Сусом Христом. :]

Ой не поспіла

Діва Марія

В цей до(і)м вийти,

То всі заспівали,

Всі анголи

На небесі.

Тоді пішла слава

По всьому світі,

По землі» [47, с. 67].

(Зап. 2007 р. Д. Матіяш, Т. Кушка в с. Переорки Вінницького району Вінницької області від Діденко Марії Федорівни, діденко Ніни Степанівни, Штербави Анастасії Андріївни, Кучер Катерини Григорівни, Новак Наталії Павлівни (заспіває), Проніної Галини. № 11 (230).

І. Корсовецький записав на Вінниччині сюжет колядки про святих орачів і сіячів: Господа Бога, Святого Петра, Божу Матір.

«Присвята Діва

Їсти носила.
 Їсти носила,
 Бога просила:
 -Ой йуроди, Божи,
 Жито й пшиницу.
 Жито й пшиницу,
 Й всяку пашницу.
 Жменю посію,
 А мірка вроди» [47, с. 72].

(Зап. 13. 01. 1928 р. І. Корсовецький в с. Велика Кісниця Могилів-Подільської округи (нині Ямпільського району Вінницької області) від щедрівників (підлітки та парубки). ІМФЕ. Ф. 6-4. Од. зб. 157. Арк. 26. № 43).

Про втечу Діви Марії з малим Ісусом і Йосипом зафіксовано в наш час колядку на Вінниччині:

«А Іосиф
 І Марія
 Дари приймають,
 Через Русалим
 Аж до Єгипта
 Світом тікають» [47, с. 100].

(Зап. 2007 р. Д. Матіяш, Т. Кушка в с. Переорки Вінницького району Вінницької області від Діденко М. Ф., Діденко Н. С., Штербави А. А., Кучер К. Г., Новак Н. П. (заспіває), Проніної Г. Розшифр. Єфремова Л. О. № 2 (224).

Сюжет давньої колядки про пошуки Матірбожою свого Сина, коли вони тікали від переслідування, був зафіксований на Верховинщині на початку XX століття:

«Пречиста Діва, Матка Христова,
 Синка шукала та й си питала
 В великім місті, в Єрусалимі.
 Та й пішла вона у чісте поле,

Та й здибала там три коляднички:

-Ах, Бог, помагай бих, три коляднички!

Бих подай здоров, Божая Мати.

Ай дес-те були, шьо-сте чували,

Ци мого Сина де не видали,

Моего Сина, свого Бога?» [74, с. 45].

(Зап. В. Михайлюк у с. Красноїлів Косівського повіту (зараз Верховинського району Івано-Франківської області) від Михайла Кіцняка Лукащукового).

Наприкінці ХХ століття іще можна було зафіксувати на Сколівщині сюжет колядки про неприйняття Діви Марії на ночівлю й народження малого Ісусика в шопці:

«Там Пречиста Діва

По світу ходила.

А як вона прийшла,

До крайньої хати:

-Пане господарю,

Прийміт ня до хати:

-Ми би тя прийняли,

Нема в мене місця,

Хатина старенька,

Дитина маленька» [74, с. 515]

(Зап. 18 липня 1996 р. В. Сокіл у с. Волосянці Сколівського району Львівської області від Губаля Василя, 1952 р. н., Губаля Василя, 1981 р. н., Губаля Миколи, 1974 р. н., Губаля Петра, 1940 р. н., Палія Федора, 1963 р. н., Тухляна Федора, 1923 р. н.).

Подібний сюжет про пошуки ночівлі Дівою Марією з Йосипом у своєї родини записано на Золочівщині:

«Хто там по дорозі

Йде до Вефлеєма?

Що то за Невіста

Пречудна, приємна?
 То Марія Діва,
 Йосип коло неї
 Йдуть шукати місця
 У рідні своїї» [74, с. 514].

(Зап. 20 січня 2001 р. В. Сокіл від захарчук Степанії романівни, 1945 р. н., Степчук Іванни Андріївни, 1961 р. н. у с. Словіта Золочівського району Львівської області).

«Націоналізований» образ Богородиці пристосований до локального середовища [23, с. 372]. Він уведений в контекст селянського життя, наділений рисами, притаманними українському селянинові, як, наприклад, мотив «Мати Божа ходить щедрувати»:

«І дзвін дзвонит, місяць сходить.
 Ой на небі дорожечка,
 Туда ішла Мати Божа щедрувати.
 Защедрувала кружок воску,
 Иа зсукала ясну свічку,
 Таку ясну, аж до Бога» [32, с. 55-56].

Просторовим поняттям у зазначеному тексті виступає дорога - частина простору між двома точками, що пов'язує об'єкти, суб'єкти з вищою сакральною цінністю. Взагалі початковим локусом у колядках вважається храм, дім, двір, кінцевим - місце, до якого спрямована мета руху, що прямує до сподіваного центру. Рух по шляху веде до пізнання простору, до досягнення його сокровенних вартостей. Під час здійснення ритуального ходу («Туда ішла Мати Божа щедрувати») додається реальний горизонтальний та вертикальний шлях, останній досягається лише фігурально і веде до поєднання з предками, з Богом. Цікавим моментом є те, що так званою винагородою, яку защедрувала Богородиця, виступає «кружок воску», з якого вона зсукала ясну свічку, - своєрідний дар, офірування Богіві. За церковною термінологією, така свічка називається офірною.

Поширений у різдвяній обрядовій поезії мотив «Мати Божа втікає з Дитятком до Єгипту». Варіанти відомі по всій Україні, сюжетна схема стабільна. Варіюються лише дії, вчинки героїні (Богородиці), якими наділяє її усна традиція. Так, утікаючи, Пречиста креше «вогонь з льоду». Власне, цей факт є демонстрацією надприродної сили Богородиці, з іншого боку, вимальовується на контрасті поетичний образ чуда:

«Марія ся побояла,
До Єгипту утікала
З Дитятком.
А в тім лісі ночувала,
Із леду вогню покресала,
На цілий світ засвітила
Синові» [50, с. 32].

У зв'язку із втечею Пречистої до Єгипту долучається інший мотив, пов'язаний з чудом із пшеницею, розроблений як колядковою, так і прозовою традицією. Суть колядкового зводиться до загальної формули «нині-сь посівав, завтра будеш жати» [79, с. 81], щоправда, деякі інші деталізують швидке проростання та дозрівання пшениці. Цей мотив присутній і в кількох легендах. Тут він вказує, що між сівбою та досяганням пшениці (жита) пройшло чимало часу, а тому переслідувачі Матері Божої вирішили, що вже її не наздоженуть [12, с. 65-66].

На особливу увагу заслуговує мотив «дерева кланяються Божій Матері та Ісусові»:

«Іще Мати Божа гору не перейшла.
Стала вона, стала хвильку спочивати.
Хвильку спочивати, Сина повивати,
Сталося, стало галуззя кланяти:
Суччя й коріння і всякі створіння.
Лем ся не клонила проклята осика,
Проклята осика й проклятеє терне.

Проклята осика, бодай єсть ся трясла
 До Суду судного, до віку вічного.
 А прокляте терне бодай єсть кололо
 До Суду судного, до віку вічного» [48, с. 10].

М. Грушевський, вивчаючи колядки християнського змісту, вважав, що цей мотив має дуже давню історію. Він є в індійських легендах та казках, можливо й тому у своїй основі має казковий характер. Вчений зазначав, що першооснова наведеного мотиву більш раціональна, ніж просто віддача честі Божій Матері та її Синові. Дерева схиляються з тієї причини, щоб лише нагодувати Дитину своїми плодами, а вже мотив дерева віддають почесні значно пізніший [21, с.150].

Аналогічний мотив відомий і у фольклорі інших народів. Так, у болгарських колядках усі дерева поклонились Діві Марії та її Синові, окрім трепети-осики, за що вона була покарана; в румунських колядках св. Йосиф під час утечі до Єгипту проклинає тополю, що відмовила у своїй тіні Пречистій з Дитиною, зате благословляє яблуню, яка простягла над ними своє гілля [21, с. 150].

Не менш цікавий і наступний мотив - «Пречиста ховає Христа». Для того вказуються різні локуси, зокрема: «в мокрій траві», «вишневій траві», «в високих ялицях», «в огні», «в криниці», «в Чорнім морі». Фінальна розв'язка в останньому подається у формі оксюмору: «Море зчерпали, Христа не найшли». Цей мотив, як і попередній, теж близький до казкових, оскільки підтвердженням є змодельована подібна картина, яка відбувається з казковими героями: змії, що переслідують героя, нищать усі перепони, згризає ліси, випиває моря і т. ін. [21, с. 154].

1. 3. Постові та великодні пісні

В українців побутують пісні з образом Богородиці, які виконуються під час Великоднього посту а потім – після Воскресіння Христового. Таких текстів ми знайшли у збірнику 4. А ще 2 – можна почерпнути із записів українського священика, письменника і фольклориста Михайла Зубрицького. Це час, коли

не співають веселих пісень, а роздумують над муками і терпіннями Ісуса Христа. Тому більшість фольклорних творів порушує тему страждань Божого Сина. Водночас уся трагедія проходить і через найсвятіше серце його Матері, думки й почуття котрої нерозривні з Сином. Події, що розгортаються в піснях, передаються крізь призму хреста, який символізує тут наближення смерті Ісуса:

«Там хреста закопали,
Ісуса розпинали.
Як Пречиста уздріла,
То впала на коліна».

(Записала Г. Коваль (Сокіл) 15 липня 2002 р. на Косівщині).

Оригінальну постову пісню «Ой у саду Гетсиманським» (про оплакування Богоматір'ю Сина) записано на початку ХХІ століття на Вінниччині:

«Матір Божа Магдалина
Над Ним стояли
Та його тяжкої муки
Вони бачили» [47, с. 193].

(Зап. 2 квітня 2008 р. Д. Матіяш, Т. Кушка в с. Переорки Вінницького району Вінницької області від Діденко М. Ф., Діденко Н. С. (заспівує), Штербави А. А., Кучер К. Г., Новак Н. П., Проніної Г. Розшифр. Єфремова Л. О. № 6 (241).

Зі смертю Ісуса на хресті пов'язуються окремі етіологічні легенди, передусім про походження «одноокою риби та камбали. У першій з них ідеться про те, що коли Спаситель був розп'ятий, архангел Гавриїл сказав Божій Матері, що її Син воскресне з мертвих. Вона саме снідала рибою і, почувши це промовила: «годі мій Син воскресне, коли оживе ця рибка». І рибка ожила [72, с. 67]. Подібний сюжет побутує і на Поділлі, лише що Пречиста впустила сушену рибку у море і та ожила [42, с. 386]. Г. Булашев твердив, що такі сюжети могли скластися під впливом римо-католицьких зображень Пречистої Богородиці з рибою, найкращим взірцем яких є відома картинна Рафаеля в

мадридському Прада [5, с. 375]. Не заперечуючи цієї думки, гадаємо, що корені мотиву ширші й глибші, оскільки йдеться про зв'язок риби з душами померлих, вірувань, відомих багатьом народам світу. Не випадково риба використовується як поминальна їжа.

Крім відомих апокрифічних мотивів, пісенна традиція розробляє й суто народні, зокрема, Пречиста «писаночки писала». Відомо, що Великий піст- це час, коли українці готують писанки. До цієї важливої обрядодії залучається і сама Божа Мати:

«Там Пречиста віск зливала,
Писаночки писала [...].
Писаночки писала,
За Ісуса давала.
У неділю діточкам,
В понеділок – жіночкам».

(Записала Г. Коваль (Сокіл) 15 липня 2002 р. на Косівщині).

Звичай писати писанки, за християнською традицією, співвідноситься з подіями священної історії, з мотивами зради Юди, Тайної вечері, розп'яттям Ісуса, його смерті й воскресіння. Як відображення цих епізодів життя і страждань Ісуса трактується в українському фольклорі й апокрифічних текстах походження звичаю малювати яйця на Великдень. Народ наділяв писанку магичними властивостями не лише під час Великодня, а й у післясвятковий період.

1. 4. Пісні літнього циклу

В обрядових піснях літнього циклу образ Божої Матері пов'язується з надією на багатий урожай. У кустових піснях (а їх вдалося віднайти всього чотири твори), які виконувалися на другий день Трійці, такі прагнення стосуються урожаю льону:

«Присвятая Троица да й святая Богородица,
Йой посію льон да нихай зародица» [59, с. 23].

Надія на отримання хорошого урожаю звучить у тексті як сподівання на це вже в скорому часі. Сам твір побудований у спонукальній формі - «нехай буде так» («нихай зародица»). Присутність Богородиці мала спричинити бажаний результат, оскільки побажальні мотиви повинні забезпечити його. Вони містять висловлювання добра, способу та часу його виголошення. Такі побажання, як зазначив М. Сумцов, народжені «у хвилини світлого настрою [...], в моменти піднесеного психологічного настрою» [71, с. 183].

Мотив «Божа Мати насіння носить», який простежується в царинних піснях (трапляється також і в колядках), свідчить про залучення Богородиці народною традицією до звичайної сільської праці. В обжинкових піснях частіше виступає мотив «Мати Божа допомагає жати»:

«До нас, Боженьку, до нас.

Бо нині гаразьдь у нас!

Прийшла Божая Мати

Нивоньки дожинати».

(Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Ф. 34-3. Од. зб. 36. Арк. 79).

Проте його не слід розуміти як реалізм, а варто сприймати ідеально, бо це характерна ознака для всієї календарної обрядовості. У народних піснях часто зустрічається, що найвищі сили, в тому числі і з християнського пантеону, залучаються до хліборобської праці. Присутність Божої Матері та її дії («насіння носить») символічно можна трактувати як плодючість. З її благословення розпочиналися жнива, з її іменем і завершувались.

Отже, про заступництво до Богородиці українці здавна зверталися у замовляннях: аби Пресвята зцілила від хвороби, направила на добру життєву дорогу, «подала» долю. У текстах календарно-обрядової поезії зустрічаються сюжети про благодатне відвідування Богоматір'ю української родини під час Різдвяних свят, і Боже та Її благословення родині дочекати нарік цих свят.

Розділ 2

Образ Пречистої Діви Марії в родинно-обрядовій поезії

2.1. Хрестинні пісні

Здавна в нашій духовній традиції було усталено, що Мати Божа - покровителька українських родин. Тому всі обряди, приурочені до важливих подій у житті людини, не обходилися без активної участі Пречистої. У хрестинних піснях на Богородицю покладалася велика надія. Вона залучається до звичайної жіночої роботи: допомагає купати, колихати новонароджене Дитя.

«- Ой де ж бо ти, Мати Божа, ой де ж ти бувала?

- В Іванихи-породіллі дитятко купала.

- Ой де ж бо ти, Мати Божа, ой де ж ти бувала?

- В Іванихи-породіллі дитя колихала» [73, с. 255].

Таке поєднання не випадкове, адже Богородиця вважалася покровителькою породіль. У відповідальну мить повитуха зверталася безпосередньо до Богородиці [67, с. 42].

Оригінальний текст «співів про бабцю й Богородицю» знаходимо у збірнику А. Іваницького «Пісні з родин і хрестин»:

«Біжить, біжить та й бабусенька

І без пояса щей босюсенька.

Здибає її Божа Мати:

- Куди біжиш ти, бабусечко?

Куди біжиш ти, бабусечко,

І без пояса щей босечка?

-Ой біжу, біжу, Божа Мати,

Тих дві душечки виратувати.

Одну душечку на подушечку,

Другу душечку на пелюшечку.

Допоможи мені, Божая Мати,
Тих дві душечки виратувати» [62, с. 142].

(Танцюра Г. Т. Народні пісні про породіллю. Арк. 5. Зап. 1922 р. від Явдохи Зуїхи).

В одному із текстів хрестинних пісень мова йде про обдаровування дитини кумами:

«Ой дали нам злота, Пречистая Мати,
Гаразд буде, гаразд буде» [62, с. 155].

(Зап. П. Плосайкевич, Я. Сєнчик. № 39. С. Ходиванці).

Цілком оригінальний текст хрестинної пісні зафіксовано на Волині. Сюжет твору розгортається довкола догляду Богоматері за дитиною:

«- Ой де ж бо ти, Мати Божа, ой де ж ти бувала?
- В Іванихи-породіллі дитятко купала.
- Ой де ж бо ти, мати Божа, ой де ж ти бувала?
- В Іванихи-породіллі дитя колихала» [62, с. 157].

(Пісня з Миропілля Звягельського повіту).

С. Гвоздевич зафіксувала замовляння на Овруччині, яке підтверджує, що Богородиця є заступницею породіллі та новонародженого. За словами інформаторки, його обов'язково треба прошептати при важкі їх пологах, інакше може померти і породілля, і дитя:

«Божа Мати по високій горі ходит,
Коло боку золотіє ключі носить,
Золотіє замки одмикає,
Царські врата отварає
- Стару і малу душечку
На цей світ ослобоняє» [15, с. 186].

Подібні мотиви властиві й фольклору інших слов'янських етносів. Так, у південнослов'янських духовних та епічних віршах є сюжети про те, як Богородиця допомагає жінці під час пологів, пестить дитину, годує грудьми осиротіле немовля, засідає зі святими за райську трапезу тощо. Постать Божої

Матері пошанована у багатьох народів світу, та для українців вона насамперед Мати з Дитятком, заступниця й утішителька. Водночас вона є помічницею тих жінок, які допомагали породіллям. У відповідальну мить повитуха зверталася безпосередньо до Богородиці: «Пресвятая Богородиця, стань мені до помічі. Ішла Богородиця мостом з золотим хрестом до роділлі (ім'ярек) помогал і в помічі ставати» [Відділ рукописів ІМФЕ. Ф. 14-3. Од. зб. 270. Арк. 42]. Поширене також замовляння: «Іде Пречиста Божая Маті, іде горою, несе ключі з собою, стрічає їх сам Господь і поутає: «Куди ідеш, Божая Маті? - Іду до Уляни дітей рожаті, костей ростворяті, на світ дітей пускаті» [Відділ рукописів ІМФЕ. Ф. 1-3. Дод. Од. зб. 349. Арк. 20]. Такі замовляння слід було промовляти особливо під час важких пологів з метою забезпечення здоров'я та життя породіллі й дитини [15, с. 186]. Богоматір завжди є заступницею породіллі і новонародженого [67, с. 40-43].

Похрещене немовля, за народно-християнською традицією, уже належить Богові, Пресвятій Богородиці, які захищають його від усяких бід, негараздів. Цей мотив простежується в хрестинній пісні, яку записав О. Кольберг на Покутті:

«А в мижи, в мижи - сам Господь лижит,
А в другій мижи - світа Пречиста.
То ни Пречиста-лиш світа льидінка,
То ни льидінка-лиш наші фійнка».

Окремі пісні зі згадкою про покровительство Богородиці виконували на хрестинах за столом, коли куми повернулися із хрещеною дитиною на руках із церкви:

«Ой чи так Бог дав, чи Пречиста Мати –
Такі гарні гості до нашої хати» [62, с. 177].

(Хрестинні пісні. С. 75. Зап. Наталя Нетребя 16 липня 1999 у с. Андріївка буського району Львівської області від Крачковської Леоніди (Левонки), 1928 р. н. (співачка родом із с. Скварява Золочівського району).

Такий же сюжет, але значно розлогіший, і в хрестинної пісні із Яворівщини. Тут за святковий стіл «завітали»: Свята Варвара, Святий Микола, Святий Антоній:

«Ой чи то так Бог дав,
 Чи Пречиста Діва,
 Що прибули любі гості
 На наше подвір'я.
 Ой чи то так Бог дав,
 Чи Пречиста Мати,
 Що прибули любі гості
 До нашої хати» [62, с. 506-507].

(Зап. Ганна Сокіл 9 липня 1993 р. у с. Новий Яр Яворівського району Львівської області від Марії андріївни Корабель, 1933 р. н., Параскевії Яківни Мацько, 1914 р. н.).

2. 2. Весільні пісні

До Пречистої як до Небесної заступниці, носія майбутньої долі, звертаються під час весільних обрядових дій. У різних фольклорних збірниках ми знайшли більше п'ятдесяти текстів весільних пісень, у яких фігурує Божа Мати. Майже кожен новий етап цієї народної драми розпочинається з благословення Божої Матері, Богородицю просять «весілля розпочати», «поблагословити молодих», «звивати вінки», «деревце убирати», «кісоньку розплітати». Вона «приносить короночку» на голову нареченої, також дає дозвіл на «покривання молодой». У деяких піснях ідеться про те, що Мати Божа сама бере участь у виплітанні вінків:

«А в кінці престола
 Мати Христова
 Плела віночки стоя.
 Що з шавлієчки
 - То молодій дівчиноньці,
 А що з рожечки да із повної,

- То молодому козаченьку» [76, с. 45].

Подібний сюжет має й пісня із Закарпаття. У цьому творі відповідальні особи закликають Бога й Богоматір прийти «віночки починати»:

«Ой пой (зайди), Боже, до нас,

Бо тепер у нас горазд.

Та й Ти, Божая Мати,

Пой віночки починати.

Два вінки із бервінку,

А третю із василькув» [62, с. 393].

(З коментаря записувача: «Цією піснею розпочинається весільний обряд – плетення вінків». Зап. у 1950-1960 рр. в с. Довге Іршавського району Закарпатської області від Марії Іванівни Капустей, 75 р., освіта 1 кл.).

Особливо велику роль відіграє Богородиця під час церковного шлюбу. За народними віруваннями, Господь, Божа Мати парують молоді подружжя на небесах, тому й говорять, що перша жінка - від Бога. Церковний шлюб набрав важливої ваги у весільному обряді. Він увесь просякнутий християнськими уявленнями, адже освячується на небесах, а тут, на землі, дорогу до шлюбу благословить Богородиця:

«Благослови, Боже, і ти, Божая Мати,

У першую дорожечку,

У першую дорожечку,

В щасливу годиночку» [3, с. 110].

Без благословення Пречистої Діви Марії не відбувався такий відповідальний елемент весільного обряду як випікання короваю. Відомо, що цей обрядовий хліб доручалося випікати найбільш поважаним господарям, тобто тільки тим жінкам, котрі щасливі в шлюбі, бо їхня доля, вважалося, могла вплинути на долю молодого подружжя. Коровай у весільних піснях називали Божим даром, оскільки у його виготовленні брали участь і небесні сили:

«Сам Буг коровай місить,

А Пречиста світить,
А янголи да водуносять» [7, с. 92].

Подібний мотив - «Пречиста бере участь у випіканні короваю» - зберігся в сучасному запису весільної пісні зі села Тараси Чорнобильського району Київської області:

«Сам Бог денце месить,
Пречистая светить,
Господь поливає,
Нехай вам Бог помагає».

(Записала Г. Коваль (Сокіл) 13 серпня 1999 р. в селі Жоравка Яготинського р-ну Київської обл. від Сидоренко Євгенії Пилипівни, 1931 р. н., переселенки із с. Тараси Чорнобильського р-ну Київської обл.).

У багатьох фольклорних зразках присутнє звертання до Божої Матері «коровай розчинити», «коровай зібгати», «короваю зваляти», «коровай замесити, всех розвеселити». У бойківській ладканці Богородиця збоку спостерігає за випіканням обрядового хліба («дивиться із сіний до хати - час коровай саджати»). Безпосередня чи опосередкована участь Пречистої в процесі приготування короваю мала забезпечити успіх, застерегти від усіх злих дій і вчинків.

В окремих весільних піснях для сироти Пречиста виконує обов'язки рідної матері. Саме вона оберігає сироту на цьому світі, захищає її від усього злого. На прохання дочки прибути на весілля, мати з гробу відповідає:

«Не устану, доню, маєш Божу Матір,
Бо глибока яма, я не можу встати».

(Записала Г. Коваль (Сокіл) 10 червня 2004 р. у с. Піски Пустомитівського р-ну Львівської обл. від Леськів Марії, 1927 р. н.).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття у багатьох регіонах України зафіксовано тексти весільних пісень, у яких фігурує образ Богоматері.

Під час зачинайниці в с. Корпилівка Шепетівського району Хмельницької області співається таке:

«Ой у садочку –
 Виноградочку
 Розвивається зілля.
 Починається, починається
 У Василя весілля.
 Бог йому дає, Бог йому дає,
 Матінка помагає.
 Бог йому дає, Бог йому дає,
 Матінка помагає» [53, с. 246].

(Зап. 2003-2004 рр. Панчук О. В. від Ільченко Ганни Гнатівни, 1926 р. н.
 Нотація та ред. тексту Єфремової Л. О.).

У с. Чоповичі Малинського району Житомирської області Богородиця
 фігурує в пісні при випіканні короваю:

«Благослові, Боже, благослові, Боже,
 Прічистая тоже,
 Цей коровай замесити,
 Цей дом звеселити!» [49, с. 233].

(Зап. 2012 р. Єфремова Л. О. від Старченко Надії Володимирівни. 1935 р. н.).

Про причетність Богородиці до замішування короваю йдеться в
 народній весільній обрядовій пісні з с. Шабалинів Коропського району
 Чернігівської області:

«Тройця по церкві ходила,
 Спаса за руку водила:
 - Та подєм, Спасе, до нас,
 Да що деється й у нас.
 Шо Пречиста коровай місить,
 Ангели да воду носять
 Да за нас Бога просять. Гу!» [55, с. 181].

(Зап. 24. VIII. 1969 р. експед. ІМФЕ у складі: Дей О. І., Гуменюк А. І., Круть
 Ю. З. від гурту. ІМФЕ. Ф. 14-5. Од. зб. 409. Арк. 23 (текст).

Про Богородицю при короваю йдеться також у весільній обрядовій пісні «Благослови, Боже», що була зафіксована наприкінці ХХ століття на Київщині:

«Благослови, Боже,
Пречиста Госпоже,
Своєму дитяті
Тістечко зібгати,
Коровай зліпити,
Весь рід звеселити» [51, с. 170].

(Зап. влітку 1997 р. Г. Коропниченко у с. Безуглівка Згурівського району Київської області від Іваницької К., Хижки К., Рєви М., Куцої П., Приходько Є., Куцої Н. (заводить), Гайової Л., Анатієнко І., Гармаш Л.).

Богородиця-коровайниця оспівується і в обрядовій весільній пісні «Матір Божа по хаті ходила» з Черкащини:

«Матір Божа по хаті ходила,
Спаса за ручку водила:
- Іди, іди, Спасе, до нас,
Хорошії коровайниці,
Хорошенько коровай бгають,
Маслечком приливають,
Ше квіти коло квіти,
Щоб любилися діти» [54, с. 105].

(Зап. 7 серпня 2016 р. Л. О. Єфремова, О. М. Яринчина в с. Руська Поляна Черкаського району Черкаської області від Кошман Ніни Панасівни, 1939 р. н. Розшифр. Єфремової Л. О. № 1).

Подібний варіант тексту весільної пісні при замішуванні короваю зафіксовано у другій половині ХХ століття на Ченігівщині:

«Тройця по церкві ходила,
Спаса за руку водила:
-Та подєм, Спасе, до нас,

Да що деється й у нас.
 Шо Пречиста коровай місить,
 Ангели да водуносять
 Да за нас Бога просять. Гу!» [57, с. 389].

(Зап. 24. VIII. 1969 р. експед. ІМФЕ у складі: О. І. Дей, А. І. Гуменюк, Ю. З. Круть в с. Шабалинів Коропського району Чернігівської області від гурту. ІМФЕ, Ф. 14-5. Од. зб. 409. Арк. 23 (текст).

Незвичайний сюжет обрядової пісні «Сам Бог коровай місить», а Пречиста світить записано в наші дні на Житомирщині:

«Сам Бог коровай місить,
 А Пречистая світить,
 Анголи водуносять,
 Господа Бога просять» [57, с. 389].

(Зап. 2012 р. Л. О. Єфремова в с. Чоповичі Малинського району Житомирської області від Старченко Н. В. № 12 (4).

Образ Богородиці присутній і в народній пісні, що виконується при вінку, коли завивали гільце й розпочиналося весілля в Галичині:

«Благослови, Боженьку,
 І ти, рідний батеньку,
 І Пречистая Мати,
 Весіллі зачинати» [26, с. 114].

(Зап. Й, Роздольський, С. Людкевич в с. Порошна (нині Пустомитівського району Львівської області). Галицько-руські народні мелодії. С. 9. № 35).

Божа Мати фігурує і в обрядовій весільній пісні при завиванні віночків на Київщині:

«Благослови, Боже,
 Пречистая тоже,
 Нам вілечко звити,
 Цей день звеселити» [51, с. 164].

(Зап. 4-14 вересня 1988 р. М. К. Дмитренко в с. турівка Згурівського району Київської області від Ляхішевої Н. І., Сукач К. Т., Дейкало Г. О., Черня М. П., Дейкало М. Д., Мотузки О. М., Чміль П. О. та П. М., Шматової Л. К., Артеменко Г. М., Кононенко М. К. ІМФЕ. Ф. 14-5. Од. зб. 510. Арк. 223 (текст).

По завершенні виплітання весільних віночків їх, як правило, пришивають молодим до боку. Про цей етап весілля йдеться в народній пісні з Житомирщини:

«Благослові, Боже,
Ще й Пречиста, тоже,
Цю квітку пришити,
Цей дом звеселити» [57, с. 420].

(Зап. 1999 р. О. О. Васянович в с. Мелені Коростенського району Житомирської області від Ходаківської М. А., Стретович Г. Д., Васянович О. Д. Нотація Єфремової Л. О. № 21).

Поширена тема заступництва українців Богородицею, в суворі часи для нашої землі від загарбників та їхніх куль, представлена і в духовних піснях:

«Ой вийшла, вийшла Божая Мати,
Ой на хресті стала,
Кулі вертала, турків вбивала,
Манастир рятувала.
Турок не вірить, із лука мірить,
На манастир ціляє,
І тії стріли назад летіли,
Самих їх повбивали» [30, с. 521].

Захисна функція Богородиці чітко виражена в рекрутських, стрілецьких та повстанських піснях. Про порятунок просить поранений рекрут, щоб Пречиста Діва «піднесла на ноги хлопця молодого» [61, с. 205], а повстанця - врятувати від гострої кулі та гармат [40, с. 187]. У стрілецьких піснях звучить прохання допомогти «у бій нерівний стати» [79, с. 419] із ворогами.

Фольклорний образ Пресвятої Богородиці ми знайшли і в тексті колискової пісні з Черкащини «Богородице Мати»:

«- Богородице Мати,
Положи дітя спати
У тісовую колиску,
Коло янголів близько.
Богородице Мати.
Положи дітя спати.
Янголи злітали,
Дитину качали» [54, с. 42]

(Зап. 2002 р. М. Пилипчак у с. Дубова Уманського району Черкаської області від Дроздової Лідії Василівни, 1953 р. н. Ред. Єфремової Л. О.).

Отже, Пресвята Діва Марія у текстах хрестинних і весільних пісень виступає і хресною мамою, і захисницею породіллі й новонародженої дитини. Вона й допомагає шити вінок для молодих, і місить тісто на коровай. І благословляє на шлюб.

Таким чином, маємо всі підстави твердити, що образ Богородиці достатньо поширений в українському фольклорі. Вона зображена доброю, дбайливою Матір'ю для свого Сина, заступницею усіх скривджених та грішників. Цей образ настільки сприйняв народ, що надав їй усіх рис української жінки. Міцна, велика любов до матері, до Богородиці, до України - усе це висока моральність нашого народу.

Розділ 3

Матір Божа у фольклорній прозі українців

Тема заступництва Пресвятої Богородиці, але вже від зовнішніх ворогів висвітлена в народній прозі, зокрема в легендах про чудесне об'явлення перед святинєю або виставлення ікони Пречистої. Найпоширеніший мотив пов'язаний із обороною Почаївського монастиря. Ще 1845 р. М. Костомаров переповів у своїх спогадах сюжет про турецького пашу, який підійшов до Почаївського монастиря. Люди хотіли дати відсіч ворогові, однак сили були нерівні. Все ж вони вирішили вступити в смертельний бій з ворогами. У цей час на хресті святині з'явилася Діва Марія. Турки почали стріляти, але кулі поверталися назад. Вороже військо змушене було втікати [36, с. 331].

Історичні дані засвідчують, що турки дійсно облягали Почаїв [64, с. 228], проте їхній відступ трактується легендарною народною традицією за допомогою чуда Матері Божої, яка «зійшла над Почаївом, стала. І пулі вертала, татарів, тих турків вбивала, Почаїв ратувала» [27, с. 91].

Сюжет про врятування святині Богородицею від ворогів - міжнародний і походить з Візантії. Це розповідь про ікону Богородиці Влахернської, згідно з якою св. Андрій юродивий і його учень Єпіфаній побачили під час війни з сарацинами у влахернській церкві Божу Матір, яка молилася за світ і розпростерла свій омофор над християнами. Тим самим вона додала їм відваги, і греки побили сарацинів [9, с. 295]. Порівняльний аналіз почаївської та влахернської легенд дає підстави стверджувати про спільність їхньої сюжетної схеми, однак різняться вони своїми національними елементами.

Захисну функцію культових споруд могли виконувати інші чудотворні ікони Богородиці. Підтвердженням цього є фольклорні записи, коли у Белзі (зараз містечко в Сокальському районі Львівської області) виставили ікону, то татарські кулі повернулися назад [27, с. 139]. Ікона у християнській релігії - це вияв самої Матері Божої, яка стає поміж двох ворогуючих сил, захищаючи скривджених.

У фольклорних творах представлений мотив, за яким Божа Мати відвертає кулі від християнської святині, або від з'яви Богородиці перед храмом вороги втікають. Підтвердженням цього є топонімічна легенда про походження назви села Оглядів (Радехівський район Львівської області): «Колись, ще колись, турки нападали на той Оглядів, а Пресвята Діва стала і зупинила, не пустила їх. Потім турки цофнулися взад, а вона стояла. І як вони втікали, оглядалися, знаєте? І там є поле Оглядівщина. То собі охрестили, як той казав, колись ще мої предки, Оглядівщиною...» [27, с. 90].

У процесі подальшої роботи над образом Пресвятої Богородиці в українському фольклорі, ми виявили цілий ряд прозових текстів – 31 легенду, у якій фігурує Божа Мати. Записи були здійснено у проміжку від другої половини ХІХ – до початку ХХІ століття. Відповідні легенди записали П. Чубинський, М. Драгоманов, Н. Мурашко, І. Манжура, В. Гнатюк, С. Руданський, А. Веретельник, О. Роздольський, Л. Гарматій, О. Дерев'янка, Н. Вархол, М. Дмитрух, В. Сокіл та Ганна Сокіл.

Зафіксовані тексти легенд із сюжетами про Богородицю «вписуються», на нашу думку, у класифікацію текстів цього жанру, яку свого часу запропонував Ф. Колесса. Він поділив легенди на групи в залежності від тем апокрифів, з яких вони виникли:

- «1) легенди старозавітні (про початок світу, Бога й сатану, Адама і Єву, Давида, Соломона та ін.);
- 2) новозавітні (про Христа, Богородицю, Петра й Павла, їх мандрівки й чуда);
- 3) про святих (Миколу, Варвару та ін.);
- 4) про позагробове життя й кінець світу;
- 5) легенди-притчі на теми роздумів про щастя, долю, гріх, смерть, вічність, віру й т. ін.» [30, с. 144].

Буковинський фольклорист Г. Бостан (який займався дослідженням молдавсько-українських фольклорних зв'язків) під фольклорною легендою, в широкому значенні цього терміна, розумів «прозовий твір, який фантастично

осмислює (на основі поширених у народному середовищі міфологічних, релігійних, етичних, соціальних, утопічних, історичних, та інших поглядів) події, що стосуються явищ природи, стихій, флори і фауни, міфологічного або історико-героїчного минулого племен, народів, окремих осіб, котрі відігравали вирішальну роль в становленні тієї чи іншої етнічної групи, надприродних явищ та істот (Бог, Ісус Христос, Богородиця, святі, янголи, нечиті духи). На відміну від казок легенда сприймалась в народі як достовірна розповідь» [38, с. 286].

Найбільший за обсягом текст фольклорної легенди про **«Богородицю хресною мамою»** записав наприкінці XIX століття на Львівщині О. Роздольський. У творі оповідається про старого чоловіка та жінку, які мали близько 80 років від народження, але не мали дітей. У подружжя був великий скарб, який вони не знали на що потратити. Чоловік пішов до суду й сказав, що хоче побудувати добру дорогу до Конюшкова й міст за свої гроші. І збудував. Він захотів почути подяку від людей за ту роботу, й мав намір сховатися під міст, аби на свої вуха таємно підслухати розмови людей. Але було зимно, і слухати пішов його вихованець (приймак), а його дружина не пустила - пошкодувала.

Молодий вихованець сидів під мостом, ніхто нічого не казав, аж поки не йшли три чоловіки. Третій із них сказав, що будівничий буде мати дяку від Бога – у нього народиться первенець – хлопчик. Щоранку тій дитині в головах буде класти після купелю по 100 червінців аж до досягнення двадцяти років. Післанець не розказав старому про почуте під мостом. Дідусь знову хотів піти під міст, але молодий не пустив і пішов сам. На другу ніч знову чоловіки говорили про чудо народження у старих дитини. Третьої ночі старий і сам не захотів ніде йти.

Раптом бабуса відчула, що буде мати дитину. За який час народився синок. Старець подякував Богові й поїхав до міста купувати пожитки й запрошувати родину на хрестини, але затримався.

Тим часом приймак напоїв бабусю та її помічницю ромом, зарізав курку й обмастив їх кров'ю, а дитину відніс в сусіднє село до бідної дівчини й сказав, що то йому таємно народила його дівчина, й аби не видавала нікому. Пообіцяв їй велику дяку від тієї дитини.

Приймак вернувся додому й пішов до своєї стайні. Дідусь приїхав з міста й захотів побачити дитину. Аж тут таке: усі в крові й дитини нема. Він подумав, що дитятко з'їли. Зажурився старий. Дідусь сварився і бабуса з того померла.

Оженився дід із кухаркою. Дідовому вихованцеві вона не подобалася і він вирішив піти геть. Хлопець пішов до тієї дівчини, у якої залишив дитину, й захотів її забрати, мовляв уже сам буде її виховувати. А дівчина вже не захотіла віддавати дитя, бо завдяки йому розбагатіла. Найманець силою відібрав дитину й пішов світ за очі, живучи на оті 100 червінців щодень.

Він ніде не пристав жити і його в дорозі застала ніч. Подорожній побачив світло в скалі й попросився заночувати. Біля столу сиділа пані в чорному одязі із білим віночком на голові й читала книжку при двох свічках. Вона впустила перехожого до хати й спитала чи то його дитина. Він кивнув, що так. Пані сказала хлопцеві перехреститися. Вона дала дитині білу хустину й написала їй чорними літерами лист про те, що її мати померла, але дитя із нею ще зустрінесться. Парубкові жінка подала чорну хустину, зав'язала нею очі, і він (той брехун) перетворився на чорного пса. Пані випровадила малого легіня із тим псом із хати, аби повернувся до свого господаря. Богородиця наказала, що по дорозі додому собака не їстиме нічого, окрім жару.

Хлопчик, не відаючи про це, прийшов до свого справжнього тата. Батько вночі збудився, прийняв подорожніх і розпитував сина: хто він такий, звідки йде, і що то за пес такий великий? Хлопець знітився і розповів, що ночував у скалі й хресна мама подарувала йому того собаку. Старий як побачив, що пес їсть тільки жар, побоявся прийняти перехожих у своїй хаті. Та хлопець подав йому списану картку й сказав, що там є підтвердження тому, що він справедливий.

Зранку дідусь пішов до священика й розповів про своїх гостей і про карту. Той перечитав і сказав привести хлопця до нього. Молодий хлопець розповів ксьондзеві, що він ночував у старенької пані, і вона відправила з ним того собаку, що їстиме вогонь. Священик пересвідчився, що пес їсть жар, але дуже здивувався. Тоді хлопець подав йому лист, у якому було написано, що він не хрещений. Ксьондз сказав Станіславові (так звали діда), що то його син. Духовний настоятель розповів усю правду старому й сказав, щоб той скликав кумів і запросив митрополита для хрещення сина.

Митрополит прочитав картку хлопця із золотими літерами й наказав відкопати гріб із померлою матір'ю подорожнього. Домовина не в землі була, а плавала у сльозах матері. Хрещеного назвали Адашком. Мати прокинулася, синок припав до її грудей, а вона питає його: як то він став такий великий за ніч? Хлопець вийняв білу хустину й звелів, аби вона накрила того пса нею й дізналася правду. Він розв'язав очі тому собаці, зняв із нього чорну хусточку. Стара мати накрила пса білою хустиною і він перетворився на людину. Митрополит запитав його, що сталося? Давній вихованець діда розказав як він «злакомився» на тих 100 червінців, які щодня з'являлися у головах дитини й викрав її та заніс у сусіднє село. Після того він пішов із дитиною світ за очі й прийшов заночувати в скалу до старої пані. А далі вже не пам'ятає, що із ним трапилося.

«Читає той митрополіт і ксьондзи, жи: «Ти названий йист пес чорний, за тую кару, шо-сь согрішив перед Богом і дитину-сь тую вкрав від матери, а матір-їсь об'юшив і курку-їсь положив коло неї самісьть того, жи то вона ту дитину з'їла. А видиш, жи тая дитина жийи і ниньки цицьку топіру перед нами ссе і перед Богом. І с теї радости батько впав на коліна, і Богу помолівсі, а мати с того жалю, послухавши теї бесіди, і не може витримати і млійи». І чимнайхучиши духовний ксьондз висповідав її, тую матір, бо види, жи вона вже вмере. І сталося, но висповідав ксьондз, і вона с того жалю вмерла назад топіру. І той митрополіт казав накинути тому парупкові тую хустку чорну назад, і зробивсі пес назад із него, а мати вмерла. А той старий йиго батько

уже до смерти мусів жити с тею молодую. А той пес зістався дониньки раз назавши. І той старий батько взяв сина до себе додому, і тільки він проживав ще й із тим сином, аш поки не вмер. Вже вся».

(Зап. 1895 р. О. Роздольський у Берліні Бродівського пов. (зараз с. Хмільове Бродівського р-ну Львівської обл.) від О. Столяра) [13, с. 196-202].

Наступна народна легенда побудована за сюжетом біблійної історії зі Святого Письма. Тут йдеться про народження маленького Ісуса, коли він разом із Дівою Марією та Йосипом втікали від погоні книжників і фарисеїв **«Ісус Христос в яслах (Коні і воли)»**.

«Ото як народився Господь, то лежав у яслах, то віл не порушав з ясел жодного стебла, а ще дихав і зігрівав Бога. А кінь стояв із другого боку та й тягнув сіно, яке тіко було. Отож то Божя Мати і сказала:

- Будеш же ти, добрий воле, завжди в Бога ситий, а ти, коню, усе будеш голодний, хоч будеш їсти до розпуку!

І справдились тії слова. Кінь їсть і все голоден, а віл хоч голоден, та має жуїтку в роті».

(Зап. С. Руданський у Подільській губ.) [42, с. 109].

У коротенької легенди **«Коні»** подібний книжний сюжет про коней та волів. Як перші (коні) викидали сіно з ясел, аби Ірод Його знайшов, а другі (воли) прикривали від злого ока.

«Коні прокляті, бо як родивсь Сус Христос, де Матір Божя поклала його в яслах, да як Гирод шукав його, щоб убить, до коні викидали з ясіл сіно, щоб Гирод найшов Суса Христа, а воликі накривали його».

(Зап. П. Чубинський у Південній Русі) [72, с. 49].

Легенда **«Про втечу Матері Божої»** побудована за відомим сюжетом поширеної української колядки «По всьому світу»:

*«По всьому світу, по всьому світу,
Сталася новина,
Що Матір Божа, що Матір Божа
Сина породила.*

Як' го зродила, як' го зродила,
 В пелени повила,
 В зелене сіно, в зелене сіно,
 В ясла положила.
 Як ся жидова, як ся жидова
 Цему довідала,
 За Матір Божов, за Йсусом Христом
 У погоню гнала.
 Гнала ж вона гнала, гнала ж вона гнала,
 Та й у полі спиналась,
 Аж там господарь, аж там господарь
 На пшеничку оре».

(Записано 8 січня 1993 р. в селі Веренчанка Заставнівського району Чернівецької області від Самардак Марії Іванівни. 1921 р. нар. Зап. В. Костик)

За легендою, Діва Марія звернулася до чоловіка з проханням:

«- Памнятай, чоловіче, як ту буде хто гнати і питає тебе, чи-сь не видів мене, як я втікала, то ти скажи, що-сь відів, як-ісь сіяв те жито.

Те й Мати Божжа знов стала втікати далі і шо но була за корчами, як її ни видно вже було, аж тут над'їздит на кони Гірод те й питаєці хлопа:

- Гей, ти, хлопцї! А ни видів ти, чи втікала часом туди Марія з Сусом?

А хлоп кажи:

- Видів, втікала.

- А коли, дамно? - питає Гірод.

- А во, як я те жито сіяв.

Аж тут оглядаєці хлоп на жито, а воно вже виросло і достигло, шо можна вже жати. Тей Гірод подививсі на те жито те й кажи:

- Ге-ге, коли то вже було. Коли ти ще жито сіяв, а воно тепер вже виросло, то вона хто знає, де вже втікла. Шкода труду, треба вирнутисі.

Те й вирнувся назад. А Марія була недалеко ще. Али то Бог так дав, щоб те жито так хутко виросло, щоб Гірод далі ни гнав, бо був би дігнав і Сусика забив».

(Зап. 1900 р. А. Веретельник від М. Шмуляв Терембіжі Кам'янецького пов. (зараз Бродівськогор-ну Львівської обл.) [12, с. 65-66].

Подібний розповсюджений сюжет легенди було зафіксовано більше ста років тому на Тернопільщині. Він має місце **«Втеча до Єгипту»**.

«Тогди як Герот хотів Суса Христа забити, то Матка Боска фтікала до Єгипту. І по дорозі здибала хлопа, як сів пиеницю і кажи:

- Сій, сій, взавтра будиш жати!

Та й сама пішла. На другий день вийшов хлоп ф поли та й жне. Над'їдуть жомньири і питаються:

- Ци ти ни видів ту якої жидівки з дитинов?

Він кажи:

- Видів.

- А давно? - питаються.

- О, ще як-им сів пиеницю.

- Ого, то ми ї вже ни здогоним. Вона вже десь далеко! Та й вернулись».

(Зап. О. Дерев'янка в Будзанові Теремовлянського пов. (зараз Теремовлянського р-ну Тернопільської обл.) від батька) [12, с. 66].

Небезпечна подорож Діви Марії з малим Ісусом зафіксована в легенді **«Божя кровця»**. Це текст про маленьку лікувальну (за народними уявленнями) рослину, від стискання якої нібито виступає речовина, подібна на людську кров.

«Як Пресвята Діва утікала з малим Ісусом, была боса, збила палец на ножі, а кров цяпкала. Та де кров цяпкала, то там виросла Божя кровця. Тот пупок нерозквітнутый як го розоначите, стиснете меджи нигті, та таке, як кров з того пупка выдусите. Божу кровцю курили, кед дошто был хворый».

(Зап. 15 березня 1991 р. Н. Вархол у с. Нижня Полянка Бардіївського округу від Олени Гафич, 1908 р. н.) [6, с. 35].

З давніх часів українці оповідають різноманітні легенди про постання хліба. Багатьох цікавить питання чому колосок із зерном такий короткий. В одній із легенд, під назвою **«Хлібний колос»** є відповідь на нього.

«Ісус Христос ходив по селі, навчав людей. Прийшов, а жінка взяла хліба і дитині, пробачте, по дупі... А Він тоді сказав:

- Знищу до колоска! Не лишу ні зернини даної!

А Пресвята Діва взяла отак за колосок і каже:

- Ісусе! Сину мій! Ти хоть лиши котові і псові.

Ми живемо на котовій і псовій частці. А колосок був від землі догори завеликий. Скільки Пречиста Діва руков вхопила, стільки воно ся лишило».

(Зап. 8 липня 1996 р. Ганна Сокіл від Корній Марії, 1924 р. н. у с. Старині Яворівського р-ну Львівської обл.).

На початку минулого століття В. Гнатюк записав на Тернопільщині легенду про те, як **«Богородиця обдаровує дитину хлібом»**.

У тексті твору йдеться про те, як одна жінка стала вдовою. Поки вона мала чоловіка, він заробляв на кусник хліба. Селянин годував жінку і дитину, доки жив, а як помер, залишилися вони як бідні сироти. Бідна жінка як могла, так зводила кінці з кінцями. А щоби не йти за прошеним хлібом поміж люди, не їла з дитиною один день, другий, а далі пішла до свого сусіда, у якого завше працювала, допомагала, попросити його, щоби заніс їй шматок хліба. Важко було жінці переступити через свої принципи. Але було дуже скрутно й шкода, найперше, голодної дитини.

«- Слава Йсусу Христу!

- Навіки Богу слава! Що скажеш?

- Ай, скажу вам, що дитина хоче хліба і вийшов ми, що ни маю що дати.

А дитина ни приставала казати: «Мамо, дай хліба», - що голодне було.

Той чоловік, її сусіда, сказав до неї:

- Ни хоч робити, ни дам ти хліба, йди си.

Вона пішла со жилим. Йде вона, йде, аж прийшла до одної церкви. Та дитина плаче слозами гіркими:

- *Мамо, дай хліба!*

А вона дивитсьи на Матку Божу та й со жилим каже до дитини:

- *Проси отої пані, можси тобі даст кавалок хліба.*

Али дитина нивстанні кажи:

- *Пані, дай хліба, пані, дай хліба!*

Як зачила Матки Божої та дитина просити хліба, появивсьи цуд Божий і свойов руков Матка Божа з образа в церкві подала ті дитині хліба, ті сироті.

Дитина сьи втішила тим хлібом і сказала:

- *Дьикую, пані, за папу».*

Люди побачили той присуд Божий й почали ревно молитися Богу, а тотя дитинка завше мала хліб щоденний, доки не стала доросла. Ця легенда-притча закликає людей щоденно дякувати Всевишньому за все, що маємо нині й молитися та вірити у земні чудесні прояви.

(Зап. у липні 1902 р. В. Гнатюк у с. Коропці Бучацького пов. (зараз Монастирського р-нк Тернопільської обл.) від Олекси Савкового Сеньчука) [13, с. 245].

У біблійній легенді **«Христове воскресіння»** розповідається про той час коли Ісус Христос вже був розіп'ятий на хресті на горі Голгофі. До Нього прийшли незрадливі учні Осиф і Никодим з Аримафтеї, взяли тіло Ісуса Христа, загорнули в плащаницю й положили в домовину (в гріб Господній), що була витесана, і приклали камінням та запечатали вхід. Охоронці євреї вже чули наперед, що Ісус Христос воскресне. Вони посідали й радяться як їм бути. Боялися, щоб не прийшли Його учні, й не викрали тіло, бо лихо їм буде, ще гірше ніж було донині. Вирішили йти до Пилата, щоб дав варту. До гробу Господнього була надіслана охорона. Варта сіла о другій чи третій годині ночі вечеряти. До них прийшла Пресвята Діва Марія помолитися над замученим і принесла їм вечерю. Засмучена Матір Божа сіла під полицею й заплакала. А охоронці їдять та й жартують:

«- *Чо' плачеш? Він оскресне!*

Ба, а Христос оскрес і днесь слабо де ся трафит, жебы жид де бідував, бо Сус Христос не касував слово Пресьватої Диви Марії. Али люди йдут до церьквы, бо вже сьвато, та й вчули, жи Христос оскрес, а ни знають, як вітповідати, тільки мов'ят: «Христос оскрес та Христос оскрес». Али жидівська кухарка вынесла сьмітя і тото чуйи, як люди бесідуют. І увійшла до хати зась, а Пресьвата Діва тамой йи і мовит:

- Христос оскрес!

А Пресьвата Діва мовит:

- О, йистина, жи воскрес.

І теперь тому так ся вітповідат, жи ойистина оскрес, значит, жи правда оскрес. А жиды за столом сідят, як їли когута і повідаят: «Тогди він оскресне, як тот когут запійи, що-смо з'їли». А когут, кісткы до кісток зібралися, хыба пес йидну ногу з'їв, вилетів на гряду і запіяв». Люди вповідаять, що для того й тепер когута (півня) малюють на костелі, церкві, або на якійсь каплиці, аби прихожани вірили в чудеса зцілення, в Бога. Тому таку пам'ятку роблять на прикладі сюжету із малюнком когута.

(Зап. у лютому 1899 р. В. Гнатюк у Мшанці Старосамбірського пов. (зараз Старосамбірського р-ну Львівської обл.) від Гриця Оліщака Терлецького) [12, с. 117-118].

У легенді **«Круглий перець»** мова йде про сльози Божої Матері (проліті під час мук Ісуса Христа), які, падаючи, перетворювалися на перчинки.

«Як взяли жиди Ісуса Христа на муку, та як мучили його, то Мати Божя недалеко стояла і дуже гірко плакала. А де ті сльози падали, там так і захолонули, а люди тепер беруть та в лавках продають; як виймуть одну перчину, зараз і друга натомисть виросте».

(Зап. І. Манжура у Благовіщенці Олександрівського пов. (зараз Харківської обл. Лозівського р-ну) [28, с. 173].

Легенда **«Одноока риба»** присвячена чудесному об'явленню архангела Гавриїла, який явився Матері Божій у суботу, по розп'яттю Ісуса Христа:

«- Твій Син воскресне з мертвих.

А Мати Божжа снідала рибку, так м'ясо об'їла, що zostались самі реберця. Перекристалась вона та й каже:

- Тоді мій Син воскресне, як оця рибка оживе.

А рибка - плюсь... Йї ожила.

Та оце не знаю, чи ви бачили, а я таки сам, на свої очі бачив у Дністрі ту рибку: з одної сторони зовсім так як жива, а з другої - тільки реберця видно, так дочиста, як об'їдені. Так боком і пливе по воді».

(Зап. П. Чубинський у с. Дударі Канівського повіту (зараз Київської обл. Миронівського р-ну) [72, с. 67].

Півтори століття тому на Поділлі було зафіксовано коротку легенду про один із символів християнства – рибу – **«Походження камбали»**. Сюжет пов'язаний із розп'яттям Ісуса Христа.

«Матер Божжа сиділа собі над морем та й їла суху рибу. І тільки що зїла половину, аж єї і кажуть, що єї Сина розп'няли. Матер Божжа як тримала тую рибу, то так в море і пустила. А та риба ожила та ото з неї і почалась камбала».

(Зап. С. Руданський у Подільській губ.) [42, с. 386].

В окремих текстах легенд, у яких фігурує образ Діви Марії, зустрічаємо чудесне зцілення, яке часто траплялося із біблійними персонажами. На початку ХХ століття на Гуцульщині було зафіксовано текст фольклорної легенди **«Звідки взялася скрипка»**. У творі йдеться про німого Соломона, який не говорив, але добре чув. Якось Господь Бог сказав йому: «Як дерево заговорить, тоді й ти, Соломоне, говоритимеш». До того Соломон був німим довгий час. Одного разу Соломона зустріла біда та й каже:

«- Знайши шо, Соломоне? Зробіми собі скрипку.

А Соломон справляє Біді, шо ни знає, єк зробити скрипку. Біда кажет:

- Я тобі дам плян на скрипку!

А Соломон справляє, шо добри. І дала Біда Соломоновії плян. А Соломон після пляну зробив скрипку. А єк вробив, та й зачїв іграти, а Біда кажит:

- Соломони! Ни бери смичком наоуперек струн, али бери смичком за струнами!

І так Біда з Соломоном зачаласи вадити. А біда єк уздріла, шо з Соломоном ничо ни вдіє, лишила Соломона та й пишла. А Соломон зачєв іграти та й пишов. А Причиста Діва почала просити Господа Бога, шоби Господь Бох єго рознімив».

Так Господь Бог почув молитву Пречистої Діви Марії, зцілив його і Соломон заговорив.

(Зап. у квітні 1902 р. Л. Гарматій у Головах Косівського пов. (зараз Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.) від Петра Шикирика) [13, с. 43].

Українця відомо зі Святого Письма про чудесні перетворення, які траплялися коли Ісуса Христа розпинали на хресті, коли він його ніс, а в Нього фарисеї і книжники кидали камінням, яке одразу ж перетворювалося на писанки. Про сльози Божої Матері, які ставали смарагдами й діамантами йдеться у легенді **«Звідки взялися перли»**.

«Як Христа мучили жиди, а Богородицьи дивиласьи на тоту його велику муку та й дужи плакала. І як лише впала її сльоза на землю, то зараз робиласьи з неї перла. А люди збирали та й продавали та й донині продают, али жи сьліз ни було таке багато, тому правдивих перел тепер мало та й тому вони такі дорогі».

(Зап. 1897 р. В. Гнатюк 1897 р. у Пужниках Буцацького пов. (зараз Тербовлянського р-ну Тернопільської обл.) від сестри Анни) [12, с. 116].

Про спокушання першої жінки на Землі - Єви і її порятунок Богородицею - розповідається в коротенькій легенді **«Кіт»**, зафіксованій на Поділлі.

«Чорт, що перетворився в мишу, плив через море - спокусити Єву. Але Пречиста Діва, побачивши це, кинула свою рукавицю. Із цієї рукавиці зробився кіт і зжер чорта. Тому хоча кіт із рукавиці Богородиці, однако вважається нечистим, тому, що з'їв чорта».

(Зап. Чубинський в Ушицькому пов.) [72, с. 54].

Неординарний сюжет про слугу Діви Марії – лелеку та його покарання за непослух – розгортається в легенді **«Чорногуз»**.

«Лелека - із слуги Пресвятої Діви. Вона дала свою сорочку служниці, щоб та пішла на море і вимила, але заборонила їй дивитися. Але та не послухалась, а коли виглянула, то побачила багато гадів. Тоді Пресвята Діва сказала:

- Коли ти така, то будь чорногузом і їж тих гадів.

З тих пір і по цей час чорногузи ходять і збирають всіляких гадів».

(Зап. П. Чубинський в Ушицькому пов.) [72, с. 62].

У фольклорному творі **«Богородиця, Святий Николай і Святий Юрій»** оповідається про зустріч двох чоловіків і їхню бесіду про те, хто правитиме світом якщо Бога не стане.

«- А що, - каже, - чи нема яких слухів?

- Да що, кажуть, Бог помер!

- О що! Хто ж тепер буде миром управляти?

- Кажуть, Богородиця, а інші - Микола, угодник Божий.

- Де там Богородиця! Не жіноцьке діло. Миколай... Ні. Він молебні дуже любить.

- А то, кажуть, Юрко.

- От се було б добре! Він би сіх чортових панів теє...

І розійшлися».

(Зап. Н. Мурашко) [42, с. 140].

Зі Святого Письма і з народних оповідей здавна відомо про всіляке заступництво Діви Марії української землі, наших святинь, захисників. В окремих сюжетах йдеться про те **«Як Мати Божа захистила Почаїв від турків»**.

Колись «Говорили, що як турки під'їхали, дуже старалися розбити Почаїв. І які тільки туди кидали сильні пулі, нічого їх не взяло: вони верталися самі назад. І потім побачили, що в небі були статуї такі ангелів, ну і була так, як Матір Божа. В такому одягу були вони, що не всі мали таке. І бачили, як

летять ті пулі і ті стріли. Шо Матір Божя, яка розняла руки, і то всьо відбивала своїми руками. І воно все верталося на ворогів, летіло геть».

(Зап. 20 липня 1994 р. В. Сокіл від Мудрик Марії, 1912 р. н., у с. Великі Бережці Кременецького р-ну Тернопільської обл.) [27, с. 91].

Про заступництво Богородиці Почаєва відомо з кількох народних легенд, що були записані на Тернопільщині. Про це зокрема йдеться в тексті **«Мати Божя зійшла над Почаєвом»**.

Наприкінці ХХ століття місцеві оповідачі розповідали таке: «Ну, казали за Почаїв, шо Матір Божя зійшла. Почаїв хтіли розбити турки. А Матір Божя зійшла над Почаївом, стала. І пулі вертала, татарів, тих турків, вбивала, Почаїв ратувала. То є така ікона, і так казали, шо то так сталося, шо Матір Божя спасла Почаїв».

(Зал. 19 липня 1994 р. В. Сокіл від Остап'юк Марії, 1993 р. н., у с. Обич Шумського р-ну Тернопільської обл.) [27, с. 91].

Як виявилось, подібні тексти побутують і в сусідній Хмельниччині, де місцеві старожили ділилися історіями від своїх предків про те, **«Як татари наступали на Почаїв»**.

«І, значить, Господь їм завертає голови, вони стріляли сами на себе. Так нам колись розказували, мої діди розказували. І в нас в церкві єсть на картині це все. От я вам так хочу сказати, шо я це знаю. Все там є: як ідуть, наступають ті татари. І як це, коли, знаєте, форенги, хрести, ну, попи йдуть убрані з іконами, то це називається церковний цек. От. То цьой цек іде, а татари наступают. І вони, словом, назад обертаються, втікають. А ті, шо стріляють на нас, то падають на них».

(Зап. 18 липня 1994 р. В. Сокіл від Самойлович Анісії, 1902 р. н., у с. Загребля Білогірського р-ну Хмельницької обл.) [27, с. 92].

В Україні є чимало куточків, пов'язаних зі святими. У тих місцевостях могли трапитися незвичайні пригоди, чудесні зцілення, перетворення, розступання землі (як, наприклад, з дівчиною на Анниній Горі) і таке інше.

Про одне таке «Святе місце», пов'язане з іменем Діви Марії розповідається в народній легенді.

«Колись, якщо татари брали людей у полон, на тій галявині базар був зроблений, іменно біля Святого місця. Там є криничка. Колись, значить, як уже мали продавати людей, то те місце розступилося, і ті всі татари пішли під землю. Потім на тому місці об'явилася ікона Божої Матері. Вони ту ікону занесли в церкву. Та ікона назад повернулася на те ж саме місце. Через деякий час вони подумали, що вони її забрали без пошесті, просто так от, взяли і занесли. Священик прийшов з людьми, там з хоругвами все, і зо всіма тими пошестями занесли її знову в церкву. Але ікона знову об'явилася на своєму місці. І з того часу там зроблено таке місце, висить та ікона. І кожний рік, коли від Паски буває, по-моєму, чотири тижні, то на п'ятому тижні обично в середу завжди з нашої церкви йдуть люди з хоругвами, зо всіма пошестями, і там проходить Служба. Освячується вода. А те місце, де той був базар, воно ніколи не заростає.

Ми привикли називати, що ходимо до Святки».

(Зап. 14 липня 1994 р. В. Сокіл від Кирилук Марії Євгенівни, 1941 р. н. у с. Коршів Здолбунівського р-ну Рівненської обл.) Зберігається: Архів ІН. Ф. 1. Оп. 2. Од. 36. 417. Арк. 75-76.

Заступництво Богородицею окремовзятого села на Львівщині зафіксовано у фольклорному тексті про «Оглядів».

«Колись, ще колись, турки напали на той Оглядів, а Пресвята Діва стала і запинила, не пустила їх. Потім турки цофнулися взад, а вона стояла. І як вони втікали, оглядалися, знаєте? І там є поле Оглядівщина. То собі охрестили, як той казав, колись ще мої прапредики, Оглядівщиною. І ті турки, ж втікали, церковця ся зістала. І донині вона існує. То вже дуже давня. Так що оглядівці собі назвали свої поля і село Оглядів».

(Зап. 25 червня 1993 р. В. Сокіл від Фединишин Марії, 1914 р. н., у с. Нивиці Радохівського р-ну Львівської обл.) [27, с. 139].

В одній із народних легенд йдеться про те, як Богородиця врятувала церкву від розорення монголо-татарської навали, як Матір Божа їх покарала. Село тоді було маленьке (як хутір), але вже мало свій Храм Божий. Про це – у тексті твору **«Напад на церкву у селі Трійця»**.

«Трійця... А Трійця тому, що Свята Троїця з'явилася ще колись. І поставили там церкву. Церква ще ставлена собі на островчику таким. То колись турки, татари напали на тому церкву, а селяни тоді не були, повтікали зі села. І з'явилася тоді Пресвята Діва і заступилася за церкву. То вони, тоти турки, татари, десть їдні втікли, їдні пропали, провалилися, під землю десть пішли. Іначе ніде».

(Зап. 5 червня 1993 р. В. Сокіл від Фединишин Марії, 1914 р. н., у с. Нивиці Радеківського р-ну Львівської обл.) [27, с. 140].

Виявляється, що чудесне зцілення й усілякі дива відбувалися не лише за присутності Діви Марії, але й коли в українських храмах є її образ. Це підтверджує легенда про **«Ікону Божої Матері у Миклашівській церкві»**.

«Люде казали за Хмельницького, же він тутка проходив і зупинявсі з своїм військом коло нашого села, де ті дуби. І на пам'ятку офірував до церкви образ Матер Божої. Тепер той образ у вівтари. Він був дуже старенький і його поновили».

(Зап. 24 серпня 1994 р. В. Сокіл від Войтович Павлини, 1912 р. н., у с. Миклашів Пустомитівського р-ну Львівської обл.) [27, с. 131].

Напевно не знайдеться в Україні людини, яка б не знала святого місця, до якого часто відбувається паломництво – Зарваниця. Легенда про помічні **«Ікони Божої Матері в Зарваниці»** оповідає про історію їх постання.

«Монах той... Там їх били, тих монахів... І він, бідний, забіг до Зарваниці і там під лісом заночував. Був у ранах, цілий побитий. Та так йшов, тікав, тікав, тікав та й забіг аж сюда. З Києва втікав. Та й з ранами лег, відпочивав. Но та й він пробудився. Так Господь Бог дав. Він дивиться - ясність. А ту керничка кого него недалеко була. Він дивиться - а в керничці ікона - Матінка Божа з Ісусом. Ну, він тоді пішов і тогди взяв на руки Матінку Божу і

поблагословив. І побудовав таку печерку. Тоді забрав Матінку Божу. І так побудовав таку капличку та й там вложив Матінку Божу».

(Зап. 12 серпня 2006 р. Ганна Сокіл у с. Зарваниця Тереховлянського р-ну Тернопільської обл. від Солодкої Стефанії, 1910 р. н.).

Про вшанування ікони Божої Матері оповідається у фольклорній легенді **«Мати Божа і пастушка»**.

«В однім селі була дуже побожна пастушка-дівчина. З церкви були там викинули образ Матері Божої (він був старий), і вона щодень вбирала той образ свіжими квітками і молилася до него. Прийшло, захорувала та дівчина і як мала умирати, то люди бачили, як ішла до неї якась богата в золоті пані.

- А де так пані йдуть? - питали люди.

А вона каже:

- Ось, бачите, несу вінець для теї пастушки, що вмирає. Вона служила міні ціле своє життя, а я їй на остатку прислужу».

(Зап. у жовтні 1902 р. А. Веретельник в Кам'янці-Струмиловій (зараз Кам'янка-Бузька на Львівщині) від Марії Шен) [13, с. 244].

Короткий сюжет легенди про кару для іновірця за пошкодження «образу» Богоматері розгортається в тексті легенди **«Покарання татарина за знищення ікони Божої Матері»**.

«Моя бабуня розказували, жи як влетів розлючений татарин до церкви, то той образ Матері Божої став білий. Від печу сипались іскри. Туди татарин посік той образ, алі тут поточивсі назад. Во, видите, яка ж то сила Божа! Та й, певно, тому зараз у церкві з'явилась Мати Божа».

(Зап. 20 вересня 1997 р. В. Сокіл у Твіржі Мостиського р-ну Львівської обл. Зберігається: Архів ІН. Ф. І. Оп. 2. Од. зб. 417. Арк. 34).

В окремих легендах про чуда Божої Матері фігурує життєдайна криниця, вода в якій цілюща для незрячих, у якій може проявлятися Богородиця, як от у тексті **«Богородиця в Бачинцях»**.

Колись давно у селі Бачинці проступила із землі вода, і була дуже зимна. Води було багато. А одному хлопцеві приснилося (і то правда), що він має тоту

студню відкрити. Хлопець не знав, яку саме студню він має відчинити. У той час там працювали парубки із сусіднього села. До нього прийшла його мати і сказала, що їй приснився сон, у якому до неї прийшла якась жінка в чорному одязі. Вона трохи походила, а далі сказала яку криницю потрібно відкрити:

«- Открій тому студню, бо я за то у таких чьарніх шматках, же тота студня забіта.

А тота словачька вецька гуторела свойому чоловікові:

- Помеоткріц тому студню.

Пошли та открілі тому студню. Як ю открілі, та ще їм указала Шьйата Пречіста. Та нашла прі тей студні даскельо слова, же за то є така чьарна, у чьарніх шматках, же ю не ецу до того валалу. Вецька тота словачька пошла до валалу, до Бачінцох, до попа, же там у тей студні Шьйата Пречіста ше показує на єдного газді жемі. Та далі того човека волац, цо була його жем, чі вон сце на його жем водицу. А вон пошол на польо та загарнул тому студню. А як прішол дому, та ще му дораз два коні красні похорелі. А вон ше бал, же му тоті коні здохню. Як легнул спац, та ще му прішніло, же його коні здохню, і увідзел зарью. Кед рано станул, його коні були поздохані. Та пошол на польо, та отгарнул тому студню, та ще му там Шьйата Пречіста указала. Та вецька пошол до паноца, та гуторел паноцові, же най там будзе водица. А пан оцец рацкі у Бачінцох, та он не барз то любел; гварел, же не треба. Вець людзе вше гварелі, да ідзе пан оцец патріц, а вон не сцел пойсц. Вецька їеден хлапец там бул у Бачінцох, зо шіцкім бул шлєні, нічь не відзел, та ше му прішньіло, же по нього прішла Шьйата Пречіста, да пойдзе гу тей студні, да ше уміє та же будзе відзіц. А тот хлапец гуторел мацєрі, же да пойду гу тей студні. А мац гварела: ша поме. Кет перші рас пошлі, та хлапец ше уміл, та гварел мацєрі:

- Відзіце ві, мамо?

Мац ше му літала, же цо».

Хлопець був незрячим. Він кілька разів ходив до тієї криниці вмиватися. Коли пішов другий раз, то побачив Матір Божу. Повернувшись додому він розповідав матері, що вже почав краще бачити.

А як третій раз пішов, то вже зовсім прозрів. Його мати дуже радувалася зціленню сина, від щастя плакала й не знала як дякувати Богу. Жінка запросила священика і мирян аби відправили Службу Божу за таке чудесне зцілення. Коли панотець йшов з кадилом від тієї студні, то від неї «вийшли три свічки, і Христове розп'яття, і Свята Пречиста». Так люди бачили й вірили. (Зап. у липні 1897 р. В. Гнатюк у Керестурі Бач-Бодрогської столиці, від Ю. Молнар) [24, с. 81].

Чудо об'явлення Богоматері зафіксоване в легенді **«Чудотворна криниця»**: *«На подвір'ї господаря Шила, що в селі Обша, була стара мурована криниця. Колись в ній об'явився образ Матері Божої. З криниці чулися церковні дзвони та молитви, а у воді вимальовувався образ Матері Божої. Люди йшли з усіх усюд, щоб подивитися на це чудо та кидали в криницю золоті дукати»*.

(Зап. Микола Дмитрух від колишніх жителів Білгорайщини) [81, с. 366].

У легенді **«Про що хлюпочуть Мочила»** оповідається про те, що поблизу села Обша на Білгорайщині знаходилося озеро. У ясну і тиху погоду воно виглядало (мало вигляд) як око землі.

У сюжеті йдеться, що колись у сиву давнину тут стояла корчма. А подія відбувалася у Великодну п'ятницю. *«Повз корчму проїжджала Матір Божя із золотим келихом в руці. На це видовище з корчми вибігли п'яні люди, почали глузувати, насміхатися з неї, відібрали келих.*

- А бодай та корчма запалася! - у відчаї мовила вона.

Від'їхавши трохи, Матір Божя оглянулася і побачила на тому місці озерце, на хвилях якого гойдався келих. Повернувшись назад, Матір Божя взяла келих з води і поїхала своєю дорогою».

У народі кажуть, що з того часу у Великодну п'ятницю приблизно опівночі можна в тій місцевості почути з тієї води якусь музику і співи. (Зап. Микола Дмитрух від колишніх жителів Білгорайщини). [81, с. 366].

Фольклорний сюжет легенди про «**Божу Гору**» має топонімічний характер. У ньому з'ясовується походження топонімічного об'єкта, на місці якого колись стояла капличка, але старожили вже не пам'ятають де точно вона була зведена. Одні батьки привезли до молитви в ту капличку дуже хвору дівчину, яка після її відвідин видужала.

«То липа була. Пожди (звертається оповідачка до чоловіка), то була липа. Ага, липа таменьки росла. І як вона, дівчина, уціліла таменьки, то вони поставили тоді капличку таменьки. Капличку поставили, знаєте? Потім ту липу зрізали взяли. Як вони зрізали ту липу, то на ті липі, казали, очутилася Божої Матері нога. Знаєте? І так воно вже до тих пор і гору назвали Божя гора».

(Зап. 12 липня 1994 р. В. Сокіл від Кирилюк Ярини, 1923 р. н., у с. Грядки Дубнівського р-ну Рівненської обл.).

Отже, образ Пресвятої Богородиці в українській народній прозі вивчений іще не достатньо. Варто звернути увагу наступним дослідникам на тексти притч, казок, народних оповідей про голодомори та постання хвороб, сновидіння. За останні кілька років з'явилися праці та фольклорні збірники В. Сокола, В. Борисенко у яких йдеться про голодні роки української нації упродовж трьох голодоморів, висилки в Сибір і на Даленій Схід під час колективізації. На ці праці варто звернути увагу наступним дослідникам.

Висновки

Відомий мистецтвознавець і релігієзнавець, професор Дмитро Степовик у передмові до своєї останньої земної книги «Пресвята Діва Марія», ведучи мову про джерела культу Діви Марії, зазначив зокрема таке: «Нехристиянські релегії вважають пошанування матері Господа Ісуса Христа недоліком християнства». Насправді це зовсім не відповідає істині, адже фактично Богоматір була тією особою, яка мала виконати одвічний задум Бога Отця, і, зрозуміло, що її роль була задовго до всіх подій із народженням малого Ісуса визначена наперед Небом. Іще її не було, а доля вже була «написана».

Зі Старого Заповіту довідуємося, що за кілька століть до народження Марії Богом усе було передбачено, і Він дасть відповідний знак, що Богоматір в утробі зачне Сина і народить, і цей новонароджений Син пізнає як боротися зі злом (книга пророка Ісаї, 7: 14-16).

У нашій культурі є ще одна символічна а також поетична назва образу Пресвятої Марії – Неопалима Купина. Науковці й теологи пояснюють, що ця назва натякає на яскраве видіння пророка Мойсея куща, який палав полум'ям, а сам так і не згорав до кінця. Виявляється, що із нього Бог Отець говорив із Мойсеєм, даючи йому Свої настанови – заповіді. Разом із тим – це символ діви Марії, яка народила Божого Сина, який прийшов у цей грішний світ виконати одвічні заповіді. Існують іще подібні символічно-поетичні назви Богородиці: Невипивана Чаша, Вічне Джерело, Непорушна Стіна (до речі, Д. Степовик нагадує, що таку назву має мозаїчний образ Марії у Софійському соборі в Києві), Нев'янучий Квіт. Усі оці імення Пресвятої натякають на вічність і незмінність задуму Небесного Отця щодо чудесного для людини земної Боготілення.

Щодо належного пошанування Матері Господа Ісуса Христа в Україні, то Д. Степовик зазначив, що у нас існує українська Маріологія у різних

ділянках церковного і громадського життя, враховуючи іконологію та іконографію.

У результаті проведеного дослідження – аналізу текстів образу Богородиці в українському фольклорі – ми дійшли до наступних висновків:

1. Образ Діви Марії присутній майже в усіх ключових жанрах української народнопоетичної творчості.
2. В українських замовляннях Богородиця сприяє збереженню й захисту оселі й господарства селянина, здоров'я його родини й суспільства в цілому.
3. У давніх текстах колядок і щедрівок Пресвята допомагає «святим хліборобам» (Господу Богу, Святому Миколаю, Святому Юрію, Святому Петрові) обробити нивку й доглянути врожай.
4. Діва Марія «стає під хрест» Господній під час Його страждань і Великого посту й допомагає силою материнської молитви воскреснути у постових та воскресних піснях.
5. Незамінимою заступницею і покровителькою породіллі й маленької дитини, яка щойно приходить у цей грішний світ Божа Матір виступає у хрестинних піснях. Окрім того Вона ще й дбає і про їхні душі.
6. Упродовж всього весільного обряду Богоматір присутня під час усіх етапів / актів весільної драми: Вона і виплітає весільні віночки молодим із барвінку і васильку, місить і випікає коровай, благословляє на шлюб.
7. Часто у рекрутських і солдатських, стрілецьких і повстанських піснях звучить мотив звернення вояків до Пречистої Діви з проханням аби вирятувала їх із тенет війни, і щоби «дрібненьким дітям тати поприході» додому.
8. У фольклорній прозі Богородиця описується і хресною мамою, і покровителькою худобини (у тексті твору – вола, який зігрівав мале дитятко в яслах), і берегинею хлібного колоса (у легенді про його знищення й залишення пайки лише для kota і пса), і дарувальницею чи подавальницею хліба просячій дитині (як подяка за молитву до її

образу), і прохачкою Господа про зцілення й рознімення Соломона, і захисницею української святини – Почаєва від турків та ін.

9. Окремі сюжети народних творів про Пресвяту Богородицю мають локальний (місцевий) характер, але більшість – загальноукраїнський.
10. На сьогодні в українській фольклористичній науці ще не достатньо вивчений образ діви Марії у народних молитвах, притчах, казках, народних оповідях про голодомори, постання хвороб і сновидіннях.

Список використаних джерел та літератури

1. Богородиця в українському фольклорі / Зібрала та впорядкувала Галина Коваль. Львів, 2006. 280 с.
2. Бойківське весіле в Гвіздци (Турчанського повіта) / Зап. Ю. Кміт. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1908. Т. 10. С. 82-100.
3. Бойківське весіле в Доброгостові (Дрогобицького повіта) / Зап. В. Левинський. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1908. Т. 10. С. 101-120.
4. Бойківське весіле в Лавочнім (Стрийського повіта) / Зап. З. Кузеля. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1908. Т. 10. С. 121-150.
5. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. К.: Довіра, 1992. 443 с.
6. Вархол Н. Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини. Пряшів-Едмонтон, 2002. 322 с.
7. Весілля: У двох книгах / Упор., приміт. М. М. Шубравської. Нотний матеріал упоряд. О. А. Правдюк. К.: Наукова думка, 1970. Кн. 1. 456 с.
8. Весільні пісні: У двох книгах / Упор., прим. М. М. Шубравської. Нотні матер. упор. Н. А. Бучель. К.: Наукова думка, 1982. Кн. 2. 680 с.
9. Возняк М. Історія української літератури. Львів, 1994. Кн. 2. 448 с.
10. Гаврилюк Н. К. Міфологічні формули на тему «походження дітей». Досвід систематизації українських текстів та інослов'янські паралелі. *Мистецтво, фольклор та етнографія слов'янських народів*. К.: Наукова думка, 1988. С. 182-189.
11. Галайчук В. Жанрова палітра та основні мотиви календарної поезії в експедиційних записах з Полісся 1996 року. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів, 2003. Вип. 3. С. 249-266.

12. Галицько-руські народні легенди / Зібр. В. Гнатюк. Т. 1. *Етнографічний збірник*. Львів, 1902. Т. 12. 215 с.
13. Галицько-руські народні легенди / Зібр. В. Гнатюк. Т. 2. *Етнографічний збірник*. Львів, 1902. Т. 13. 287 с.
14. Гарасим Я. Нові записи з древньої Овруччини: огляд жанрів та сюжетів. *Полісся України*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 220-227.
15. Гвоздевич С. Родильна обрядовість поліщуків Овруччини. *Полісся України*. Вип. 2. Овручина, 1995. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 181- 187.
16. Гладкий М. Народні замовляння Ганни Войтенко зі села Велика Рача. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів, 2003. Вип. 3. С. 37-48.
17. Гладкий М. Скотарські замовляння поліщуків. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 273-292.
18. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Чернигов, 1897. Вип. 2. 390 с.
19. Гринченко Б. Из уст народа. Малорусские рассказы, сказки и проч. Чернигов, 1901. 488 с.
20. Грушевський М. Історія української літератури: В 6-ти томах, 9-ти книгах. К.: Либідь, 1993. Т. 1. 323 с.
21. Грушевський М. Історія української літератури: В 6-ти т., 9-ти кн. К.: Либідь, 1994. Т. 4. Кн. 2. 392 с.
22. Дитячий фольклор / Упоряд. Г. В. Довженок. К.: Наукова думка, 1984. 289 с.
23. Дунаєвська Л. Ф. Апокрифічна легенда в контексті національного світогляду. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. Вип. 7. С. 369-378.
24. Етнографічні матеріали з Угорської Русі / Зібр. В. Гнатюк. Нови Сад, 1986. 355 с.

25. Єфименко П. Сборник малороссийских заклинаний. М., 1874. 81 с.
26. Єфремова Л. О. Частотний каталог українського пісенного фольклору. Ч. 2. Антологія-хрестоматія. К.: Наук. думка, 2010. 480 с.
27. Історичні перекази українців / Зібр. та опрацював Василь Сокіл. Львів: М. Коць, 2003. 327 с.
28. Казки, прислів'я і т. п., записані І. І. Манжуροю. Дніпропетровськ: Січ, 2003. 240 с.
29. Коваль Г. Богородиця в усній традиції українців. *Богородиця в українському фольклорі*. Львів, 2006. С. 3-18.
30. Колесса Ф. Українська усна словесність / Вступ. ст. М. Мушинки. Едмонтон, 1986. 646 с.
31. Колядки / Зап. В. Ковальчука. *Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся*. Рівне: Перспектива, 1997. Вип. 2. С. 25-39.
32. Колядки і щедрівки / Зібр. В. Гнатюк. Т. 1. *Етнографічний збірник*. Львів, 1914. Т. 35. 269 с.
33. Колядки і щедрівки / Зібр. В. Гнатюк. Т. 2. *Етнографічний збірник*. Львів, 1914. Т. 36. 379 с.
34. Колядки та щедрівки в сучасних записах / Упоряд. С. Китова. Черкаси: Брама, 2003. 247 с.
35. Костомаров М. Слов'янська міфологія. К.: Либідь, 1994. 389 с.
36. Костомаров Н. Из прожитых на Волыне дней. *Киевская старина*. 1884. Кн. 2. С. 328-334.
37. Круть Ю. Величання і побажання в обрядовій поезії слов'ян. *Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору*. К.: Наукова думка, 1973. С. 95-99.
38. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова (голова) та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
39. Лірницькі пісні з Полісся / Зап., впоряд. і приміт. О. Ошуркевича. Рівне, 2002. 137 с.

40. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 25. Пісні УПА / Зібр. і зредагував Зеновій Лавришин. Торонто: Літопис УПА. Львів: Спільне українсько-канадське підприємство «Літопис УПА», 1997. 584 с.
41. Лозинський Й. Українське весілля / Опрацюв. тексту, упоряд., вступ. ст. Р. Ф. Кирчіва. К.: Наукова думка, 1992. 174 с.
42. Малорусские народные предания и рассказы / Свод М. Драгоманова. К., 1876. 434 с.
43. Милорадович В. П. Житъе-бытѣ лубенскаго крестьянина. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. К.: Либідь, 1991. С. 170-342.
44. Мойсієнко В. Поліські замовляння. *Древляни. Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю*. Львів, 1996. С. 121-166.
45. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського / Упоряд., вступ. ст., приміт. та переклад з польської С. Й. Грици. К.: Муз. Україна, 1995. 424 с.
46. Народні пісні / Записи Людмили Єфремової. К.: Наукова думка, 2006. 575 с.
47. Народні пісні Вінниччини (з колекцій збирачів фольклору) / Упоряд. та вступні статті Л. О. Єфремової; післямова М. К. Дмитренка. К.: Логос, 2019. 680 с.
48. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. М., 1878. Ч. 2. 841 с.
49. Народні пісні Житомирщини (з колекцій збирачів фольклору) / Упоряд. та вступ. стаття Л. О. Єфремової. К.: Наук. думка, 2012. 723 с.
50. Народні пісні з батьківщини Івана Франка / Зібр. та упоряд. Василь Сокіл. Львів: Каменяр, 2003. 408 с.
51. Народні пісні Київщини (з колекцій збирачів фольклору) / Упоряд. та вступ. статті Л. О. Єфремової. К.: Логос, 2017. 696 с.
52. Народні пісні українців Зеленого Клину в записах Василя Сокола. Львів, 1999. 272 с.

53. Народні пісні Хмельниччини (з колекцій збирачів фольклору) Упоряд. та вступ. статті М. К. Дмитренка, Л. О. Єфремової. К.: Наук. думка, 2014. 720 с.
54. Народні пісні Черкащини (з колекцій збирачів фольклору) / Упоряд. та вступ. статті Л. О. Єфремової. К.: Логос, 2020. 640 с.
55. Народні пісні Чернігівщини (з колекцій збирачів фольклору) / Упоряд. та вступ. статті Л. О. Єфремової. К.: логос, 2015. 752 с.
56. Нова збірка малоруських приказок, прислів'їв, примовок, загадок і замовлянь / Впоряд. М. Комаров. Одеса, 1890. 124 с.
57. Обрядові пісні Середнього та Східного Полісся (з колекцій збирачів фольклору) / Упоряд. та вступні статті Л. О. Єфремової. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2021. 640 с.
58. Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / Фольклорні записи та упорядкування В. В. Дубравіна. Суми: Університетська книга, 2005. 446 с.
59. Ой дай, Боже, за рік Куста діждати. Кустові пісні, записані на Рівненському Поліссі Віктором Ковальчуком. Рівне, 1995. 23 с.
60. Петров А. Угро-русские заговоры и заклинания начала XVIII в. *Живая старина*. 1891. № 4. С. 11-23.
61. Пісні з Покуття (Пісні записані у селі Вербівці Городенківського району Миколою Андрусяком та кандидатом історичних наук Михайлом Паньківим). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 279 с.
62. Пісні з родин і хрестин (збірник-реконструкція із теоретичною розвідкою, коментарями, моделями ритмоструктури, показчиками) / Упоряд. А. І. Іваницький. Вінниця: Нова Книга, 2013. 456 с.
63. Пісні Тернопільщини. Календарно-обрядова та родинно-побутова лірика. К.: Муз. Україна, 1989. Вип. 1. 495 с.
64. Почаївська Лавра. *Енциклопедія українознавства*. Львів, 1996. Т. 6. С. 228.

65. Розвідки М. Драгоманова про українську народну словесність і письменство / Уклад М. Павлик. Львів, 1906. Т. 3. С. 140-141.
66. Русалка Дністрова (Фотокопія з видання 1837 р.) / Вступ. ст. О. І. Білецького. К.: Дніпро, 1972. 138 с.
67. Сокіл Г. Християнський аспект родильно-обрядової поезії українців. *Народознавчі зошити*. 2003. № 1. С. 38-46.
68. Степовик Д. Пресвята Діва Марія в українському мистецтві. К.: Видавничий дім журналу «Пам'ятки України», 2023. 432 с.
69. Стрілецькі пісні / Упоряд. О. Кузьменко. Львів, 2005. 640 с.
70. Сумцов Н. Очерки истории южно-русских апокрифических сказаний и песен. К., 1888. 283 с.
71. Сумцов Н. Пожелания и проклятия. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Харьков, 1897. Т. 9. С. 180-187.
72. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Материалы и исследования собр. П. П. Чубинским. СПб., 1872. Т. 1. 466 с.
73. Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т. К. Наукова думка, 1997. Т. 9. 430 с.
74. Українські колядки і щедрівки / Зібрав та впорядкував Василь Сокіл, Львів, 2022. 716 с.
75. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся). К.: Наукова думка, 1974. 781 с.
76. Українські народні пісні в записах Олександра Потебні / Упоряд. М. К. Дмитренко. К.: Муз. Україна, 1988. 312 с.
77. Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / Упоряд., вступ. ст. М. М. Олійник-Шубравської. К.: Муз. Україна, 1990. 454 с.
78. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. К.: Наукова думка, 1986. 614 с.

79. Фольклорні матеріали з отчого краю / Зібр. В. Сокіл та Г. Сокіл. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1998. 614 с.
80. Франко І. Наші коляди. *Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т.* К.: Наукова думка, 1980. Т. 28. С. 18-24.
81. Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження / В. Борисенко та ін. К.: Родовід, 1997. 384 с.
82. Чубинський П. Мудрість віків: У 2 кн. К.: Мистецтво, 1995. Кн. 1. (Репринтне відтворення 1872 р.).
83. Шкарбан А. Матеріали з народної медицини Житомирського Полісся. *Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження.* Львів, 1999. Вип. 2. С. 211-224.
84. Шухевич В. Гуцульщина. Верховина, 1999. Ч. 4 (Репринтне відтворення видання 1904 р.). 417 с.
85. Щедрівки / Зібрав та упоряд. М. Мишанич. Львів, 1996. 111 с.